

**Бердақ - Таңламалы
шығармаларының жыйнағы**

Бердақ Ғарғабай улы

Мазмуны:

<i>ҚОСЫҚЛАР</i>	<i>4</i>
<i>- Болған емес</i>	<i>4</i>
<i>- Халық ушын</i>	<i>9</i>
<i>- Излер едим</i>	<i>14</i>
<i>- Жақсырақ</i>	<i>19</i>
<i>- Салық</i>	<i>22</i>
<i>- Быйыл</i>	<i>24</i>
<i>- Жаз келер ме?</i>	<i>26</i>
<i>- Заманда</i>	<i>29</i>
<i>- Бұлбил</i>	<i>32</i>
<i>- Көринди</i>	<i>34</i>
<i>- Өмирим</i>	<i>37</i>
<i>- Балам</i>	<i>43</i>
<i>- Келин</i>	<i>47</i>
<i>- Ойланба</i>	<i>49</i>
<i>- Қашан рәхәтланадурсаң</i>	<i>51</i>
<i>- Алты қыз</i>	<i>52</i>
<i>- Хожам</i>	<i>56</i>
<i>- Қус</i>	<i>58</i>
<i>- Үфик мәхрем</i>	<i>59</i>
<i>- Болмады</i>	<i>60</i>
<i>- Билмедим</i>	<i>63</i>
<i>- Теңиз балығын бермеді</i>	<i>65</i>
<i>- Маған бер</i>	<i>66</i>

- <i>Бир жигитке</i>	68
- <i>Мениң</i>	69
- <i>Дәўран</i>	71
- <i>Ақыбет</i>	73
- <i>Екен</i>	74
- <i>Надан болма</i>	76
- <i>Билгейсиз</i>	77
- <i>Қарамас</i>	78
- <i>Кеткен келер ме?</i>	80
- <i>Қара түптий қырманында</i>	82
- <i>Қыйналма</i>	83
- <i>Әдил қалмақ</i>	84
- <i>Ким айтар</i>	87
- <i>Пана бер</i>	89
- <i>Мүйтен еллери</i>	91
- <i>Муўса бақсыға</i>	93
- <i>Мегзер</i>	96
- <i>Кәлан уста</i>	97
- <i>Жәметке</i>	98
ПОЭМАЛАР	99
- <i>Шежире</i>	99
- <i>Амангелди</i>	137
- <i>Айдос баба</i>	140
- <i>Ерназар бий</i>	145
- <i>Рәўшан</i>	152

ҚОСЫҚЛАР

- Болған емес

I

Бул дүнья дүнья болғалы,
Патша әдил болған емес.
Шайырлар қәлем алғалы,
Хатқа туұры салған емес.

Инағыў-бектиң баллары,
Бәрине жетти қоллары,
Қыйсық болса да жоллары,
Ғешўақ ҳарып-талған емес.

Қарақалпақ қалпақ болғалы,
Халық атағын алғалы,
Ғақ-тағала жол салғалы,
Бир теңликти алған емес.

Қарақалпақтың халқы бүлип,
Қоңсы отырған ели күлип,
Биразлары жолда өлип,
Жүз жыл қоныс басқан емес.

Бүлген ел қарақалпақ болды,
Қырылса да урпақ болды,
Бердимурат Бердақ болды,
Дағын ҳешким билген емес.

Бизиң халықтың бийлери,
Саздур жәҳанда үйлери,

Таймастай хешұақ гүйлери,
Дуұры жуұап айтқан емес.

Кеўилге қайғы толтырып,
Жетимнің гүлин солдырып,
Өзлери наймыт болдырып,
Хешұақ жолда қалған емес.

Болмады мақсет-нийетим,
Хор қылып мынаў үмметин,
Жылай-жылай барлық жетим,
Күлер ўағы болған емес.

Биразлардың кеўли хошты,
Залымлар шалқыды-йошты,
Қанат байлап көкке ушты,
Аны аллам билген емес.

Кимселер хәдден зор болды,
Биразлар шыннан хор болды,
Лашынға қурған тор болды,
Торды хешким үзген емес.

Нәпсин урадай ашқаны,
Абырайының қашқаны,
Хеш ўақыт шошқа-шошқаны,
Азыўласып жарған емес.

Биразлар аш, биразлар тоқ,
Тоқ адамның қайғысы жоқ,
Аш адамның уйқысы жоқ,
Аны тоқлар билген емес.

Аспанды кара булт басып,

Ғаплетте бенделер сасып,
Ғариплердің кеулі тасып,
Хешуақ шағлап жүрген емес.

Ийшанларға мириубет жоқ,
Ағабийде әдалат жоқ,
Байда қайыр-сахауат жоқ,
Бир инсапқа кирген емес.

Бул заманның түри бетер,
Хәрким бастың ғамын етер,
Қара думнан қашан кетер?
Шырақ шалқып жанған емес.

Бул дүнья қайғы-ғәплетти,
Адамларды аўере етти,
Нешшениң басына жетти,
Хешбир әдил болған емес.

Досқа дослар зыян етпең,
Опасызды яран етпең,
Хәргиз жолдан шығып кетпең,
Жолдан шыққан оңған емес.

Өлген өлди, өлмегенлер-
Бул дүньяға келмегенлер,
Ахырет азап көрмегенлер,
Хеш уўайым қылған емес.

Бердимурат мениң өзим,
Гиреу тартты еки көзим,
Тақыйық шежиредур сөзим,
Қадирим, бирақ, болған емес.

2

Гүл болдым, гүл жайнамадым,
Ойшы болдым, ойламадым,
Бұлбил болдым, сайрамадым,
Хәдийсе аз болған емес.

Қарағай емес, сөкит болдым,
Қартаң емес, жигит болдым,
Таудан ушқан бүркіт болдым,
Қонар төбем болған емес.

Узын емес, ырғай болдым,
Хәр мухамға шырғай болдым,
Дән жоқ жерде торғай болдым,
Аны хешким билген емес.

Сыбызғы болдым, саз болдым,
Үнім шықпай сам-саз болдым,
Тобынан қалған ғаз болдым,
Қонар көлим болған емес,

Қаршыға болдым, қорықтым,
Томағам болды, торықтым,
Тастай түнекке жолықтым,
Хешким қәдирим билген емес.

Қурғақ күни жаұын болдым,
Желсиз ескен даұыл болдым,
Дүзде еккен қаұын болдым,
Шошқасыз күн болған емес.

Бир жазалмай пәлегимди,
Көклей үзип қамегимде,

Шошқа түйіп түйнегимди,
Урқаным жайдырған емес.

Сондай болса да жумыр бас,
Жарылмады бул қара тас,
Көзимнен ақса қанлы жас,
Аны хешким сүрткен емес.

Зая өткердим өмиримди,
Тилемедим жүримимди,
Бастан өткен күнлеримди
Хешбир адам билген емес.

Басқанда уллы қонысты,
Еткенде барып жумысты,
Хәм мақтап Қүлен болысты,
Ағаң сарпай алған емес...

3

Ата-бабам малды жыйнап,
Шыбын жанын бәрха қыйнап,
Шақақласып күлип-ойнап,
Ашлықтан жалшыған емес.

Баўырлас баўыр ханамда,
Ғамхорым мениң панамда
Туўған ғәрип ол анамда,
Қалың мал хеш болған емес.

(Бурынғылар көрген екен,
Көрип зейни илген екен,
Атам тухым берген екен,
Бул айтқаным жалған емес).

Аға беглер сыртым пүтин,
Ишим жанып болды түтин,
Асырып залымлар исин,
Хешбир реҳим қылған емес.

Геўдем пүтин, кеўлим қурақ,
Өмир қысқа, жолым жырақ,
Астымда ғашырым пырақ,
Атлыға жете алған емес.

Бул дүньяға келген адам,
Хәсирет шегип жүрген адам,
Дәўран атын сүрген адам,
Ол хәм тулға болған емес.

Бәзирген өтти дүньядан,
Гөруғлыбек сүрди дәўрин,
Өрманда кетти олар хәм,
Кеткен қайтып келген емес.

Бердимурат мениң өзим,
Күнхожаны көрди көзим,
Еситтим Әжинияздың сөзин,
Олар хәм шад болған емес.

- Халық ушын

Жигит болсаң арысландай туўылған,
Хызмет еткіл удайына халық ушын,

Жигит болса арысландай туұылған,
Хеш қашан да жұмыс етпес өзи ушын.

Өзи ушын ис етер ақылға зайыл,
Болып усыныңдай заманға қайыл,
Ел қыдырған қыдырымпаз гил сайыл
Жұмыс етпес хеш ұақытта халық ушын.

Залымлар тыңламас мөхминнің зарын,
Олар ойлар өзлеринің оңарын,
Хеш ұақытта залым қолында барын
Жаратпаслар бар болса да халық ушын.

Жетерсең муратқа хызметлер етсең,
Елатың силтесе ғайры елге кетсең,
Душпанның хәрқашан басына жетсең,
Аянбағыл хызметіңди халық үшін.

Бердимурат, ойлап айтқыл сөзіңди,
Көтерме лап урып, текте өзіңди,
Қызартпағай халқың сениң жүзіңди,
Қолдан келсе хызмет еткіл ел ушын.

Жигит болар жигит адам ертеди,
Айтқан сөзин палдан шекер етеди,
Айтса бир сөз ықрарына жетеди,
Соған мегзес хызмет етер халық ушын.

Ойшыл жақсы жигит билимпаз келер,
Айтқан гәплерине түсимпаз келер,
Ақылсыздың қәсийети аз келер,
Ақмақлар хеш хызмет етпес халық ушын.

Ақыл адам сөзлер ертпес изине,

Шөп салмас ярының хәргиз көзине,
Бақмас нәмәхремнің хасла жүзине,
Шулар хызмет етер бәрха халық ушын.

Ермес жақсы пасықлардың сөзине,
Көп берилмес өз басының хәзине,
Ғайрат берип өлгенинше өзине,
Хызмет етер мударам уллы халық ушын.

Жақсының үйине адам көп келер,
Жаман болса оның көзи жеп келер,
Қуры тили менен "аға" – деп келер,
Булар хызмет етпес хешўақ халық ушын.

Жақсы адам душпанларын күлдирмес,
Қолдан келсе аңа дәўран сүрдирмес,
Бөри арығын хеш ўақытта билдирмес,
Сол жигиттің жаны қурбан халық ушын.

Исинде жигитлер қамлық болмасын,
Ғумшаланса гүлің хәргиз солмасын,
Билек күшли болып әлиң талмасын,
Хызмет әйле қолыңызда бар ушын.

Дослық пенен хәр бир иске тақ турсаң,
Жан аямай ел-журт ушын ис қылсаң,
Қайғыланбай уллы иске қол урсаң,
Сонда мениң кеўлим питер халық ушын.

Ғош жигиттің мәдет болса елаты,
Хеш ўақытта кемлик қылмас қуўаты,
Изінде қалады жигиттің аты,
Қалыс хызмет етсе егер халық ушын.

Бул заманда жәбириў-жапа шегермен,
Қара көзден қанлы жаслар төгермен
Залымлардың жәбирин айтып сөгермен,
Күйгенликтен жан қыйналар халық ушын.

Болмады бир дарқан мәнзил мәканым,
Зәхәр-заққым болды ишип-жегеним,
Болмады айтсам да мениң дегеним
Өлгенше айтарман сөзди халық ушын.

Әжел жетип өлсем бул күнде өзим,
Кейнимде қаларлар тәрийп боп сөзим,
Көрди бирнешшени тиримде көзим,
Парқын билген хызмет етер ел ушын.

Бердимурат тыңлап сөзинди көргил,
Жүрген соқпағыңнан изинди көргил,
Ғамгүн шекпе, ғаришлерге қол бергил,
Сонда ис еткениң мөхминлер ушын.

Көрсен қайтармағыл достың нәзерин,
Қолдан келсе, құрғыл шадлық базарын,
Өткермегил досқа гәптин қазарын,
Дослар хызмет етер яраны ушын.

Душпанларды бул заманда зор еттиң,
Сол себепли бизлердейди хор еттиң,
Ийшанлардың биразларын уры еттиң,
Оның зардаптары зыян халық ушын.

Кеўлим ҳаққа жылап тәўекел еткил,
Үргеништи қойғыл, Мысырға кеткил,
Кеўилге муўапық бәрха ис еткил,
Анда сениң ойың бәрха ел ушын.

Жаманлар қасынан қоңсы көширер,
Өзинің дедикли антын иширер,
Жақсы адам болса гийне кеширер,
Сонда раўажланар кеўлиң ел ушын.

Жаман адам билмес гәпинің парқын,
Бәркулла жаманлар ағайин-халқын,
Көтеремен дейип өзинің даңқын,
Удайина зыян етер халық ушын.

Жақсы адам сөз мәнисин аңлайды,
Жаман адам пасық сөзди тыңлайды,
Айтсаң хәргиз ақылынды алмайды,
Кеўлим мениң ўайран болар сол ушын.

Жақсы адам жағар шийрин жаныңа,
Жаман адам бояр қызыл қаныңа.
Көз саларлар сениң жеген наныңа,
Жаман адам сондай болар пейли ушын.

Душпаннан ғаплетте таппадым саўа,
Құрғақ сөзди айтып, деменлер "аўа",
Жас үлкенлериңнен алыңлар дуўа,
Пайдасы болар ма ғәрип ел ушын.

Ер жигиттің атын хаял шығарар,
Жаманы сезилсе жигит не қылар?
Жаман жолда жаман сырын алдырар,
Олардың кереги болмас халық ушын.

Жаманнан ул туўса атаға тартар,
Күн санап гәззаплық қыслети артар,
Халыққа жақпас, кесапатлы жол тутар,

Ондайдың пайдасы болмас халық үшін.

Сөйле Бердимурат, сөзлеме ялған,
Бул дүнья узақ жол атаңнан қалған,
Жақсы жүрер бул заманда ақыл алған,
Жақсылар хызметин етпес өзи үшін.

Ойлансам сөз келер изме-из өзи,
Өзи емес дүзетер адамның тези,
Жойылмас жақсының айтқан хәр сөзи,
Кеуилим бәржай табар айтсам сол үшін.

Шайыр едим, көзим көргенин жаздым,
Көкирегимнің сезип билгенин жаздым,
Заман қыслетинен сарғайдым-аздым,
Болар ма деп жақты күнлер халық үшін.

Атым Бердимурат, мен хактың кулы,
Сахрада сайраған шәйда бүлбили,
Он гүлинен ашылмады бир гүли,
Дегенине жете алмады халық үшін.

- Излер едим

Жоғымнан таппадым дәрек,
Сәрдарымды излер едим,
Мен сорлыға дәуран керек,
Дәуранымды излер едим.

Заман нешик заман болды,

Қарағай басын шортан шалды,
Дүньядан көп кеўлим қалды,
Қардарымды излер едим.

Хаққа налыш етейин мен,
Өтирик сөйлеп нетейин мен,
Хақ жол излеп кетейин мен,
Бир имканын гөзлер едим.

Узақта қаўми-қардашым,
Не саўдаға түсти басым,
Мәрт жигит болғай жолдасым,
Қәўендерим излер едим.

Бир көкирек, еки арыс,
Жоллар аўыр, мәнзил алыс,
Жүреги мисли жолбарыс,
Нағыз шерди излер едим.

Егер тапсам ол шерлерди,
Өзгертер едим түрлерди,
Гүлистан етип жерлерди,
Дүнья жүзин излер едим.

Аға беглер, болмаң қапа,
Сүриң беш күн заўқы-сапа,
Шеккен болсаң жәбири-жапа,
Саған дәрман излер едим.

Берселер алла дадымды,
Еситселер пәрядымды,
Шад әйлесем елатымды,
Дәртке даўа излер едим.

Қам сүт емгенмен анадан,
Бир ушқан көзсиз сонаман.
Соған дым күйип-жанаман,
Жақтылы жол излер едим.

Жолынан адасып қалған
Мөхминлерге сәрдар болған,
Ғарип-қасерди қолтықлаған
Мийримлини излер едим.

Созсам қолымды хаўаға,
Дәртим дус келсе даўаға,
Кетсем бул маннан Кабаға,
Табар болсам излер едим.

Көпти көрген қарияны,
Ақтарып паний дүньяны,
Кешип теңиз хәм дәрьяны,
Мен жоғымды излер едим.

Қоянды өлтирер қамыс,
Жигитти өлтирер намыс,
Едиге менен Алпамыс,
Тирилсе мен излер едим.

"Шар китаптан" тура қаштым,
Наўайыдан саўат аштым,
Фызыўлыдан дүрлер шаштым,
Дилўарларды излер едим.

Мақтумқулыны оқығанда,
Айтар едим хәр заманда:
"Кемис бар ма, беглер, анда?"
Сөзин таўап қылар едим.

Мен шарқ урып Шамға кетсем,
Билгенимди баян етсем,
Ҳаслы ғайры елге жетсем,
Қандай мәдет алар едим?

Берсе маған Дағыстанды,
Түсирсе де зимистанды,
Жақсы десе Ҳиндистанды,
Жоғым излеп кетер едим.

Бендем десе бийшараны,
Төрк әйлейип бу кәраны,
Мен ақтарып Бухараны,
Луқманымды излер едим.

Халқым ушын салып күшти,
Алыўға залымнан өшти,
Араласам Үргеништи,
Яранымды табар едим.

Жолдас ертип жолға шықсам,
Жайхүнде сал болып ықсам,
Яқшылардың аўзын бақсам,
Айтар сөзим табар едим.

Өткен Әрасту, Әфлатун,
Жаратып илимнің кәнтин,
Шешиў ушын пикири бәнтин,
Мен мағрифат излер едим.

Төрт нәрсе-дүнья төркини,
Әўел хақ, инсан, бил буны,
Бул дүньяның жоқдур мини,

"Бахыт бол!" деп излер едим.

Ақылы кәмил, илими зор,
Билимли ел болмайды хор,
Бахыт ушын силтесе жол,
Орысыятты излер едим.

Бедил, Әттар, "Бидиянды",
Тәкирарлап атырдым таңды,
Заман қыйнап тур адамды,
"Хидаяны" излер едим.

Бир себепкер жалғыз алла,
Фердаўсыйдай дана бар ма?
Түсіндирер, "Шарқый молла",
Мен алымлық излер едим.

Қаратаў қарсымнан келсе,
Айдархасы адам жесе,
Сол жерде жоғын бар десе,
Мен тайсалмай тартар едим.

Қулақ сал мениң сөзиме,
Сарғыш енип тур жүзиме,
Мәдет берсе ҳақ өзиме,
Исим раўаж әйлер едим.

Ғаққа әсилик әйлемеспен,
Дәнекерсиз жүйлемеспен,
Ғасла жалған сөйлемеспен,
Дуўрылық сөз сөйлер едим.

Бердимурат изле изле,
Ғақ жолыны туўры гөзле,

Көп ишинде жақсы сөзле,
Сөздің парқын билер едим.

Бердимурат хақтың қулы,
Сахрада өскен бұлбили,
Бул бир айтқан хикаяты,
Сыйыр емес доңыз жылы.

- Жақсырақ

Ақ буұдайы тұрып сүли сепкеннен,
Таза салы тұрып, шигин еккеннен,
Жәнсиз қырқ күн қайғы-уұайым шеккеннен,
Ден саўлықта бир күн шадлық жақсырақ.

Дүньяға шыққан соң бахтың ашылса,
Душпанларың аяғыңа бас урса,
Жаў бағынып, еки қолын қаўсырса,
Көзди алартқаннан иззет жақсырақ.

Жұмыс исле, туўылған соң ел ушын,
Жаныңды аяма елде ер ушын,
Киндиктен қан тамып, туўған жер ушын,
Өлип кеткениңше хызмет жақсырақ.

Хешўақыт досларың болмасын ҳайран,
Қолдан келсе салың душпанға ўайран,
Ел-халық бир болып, әйлеңиз сайран,
Туўылған жер ушын хұрмет жақсырақ.

Ғайры биреулерди етип қурдасың,
Жүрме ағызып дилбарыңның көз жасын,
Жаман болса хәм өмирлик жолдасың,
Ўақытша қол берген хүрден жақсырақ.

Адам баласында болсын ар-намыс,
Ең кеми жүз болсын көз көрген таныс,
Мәгер билмей қолды қыйса бир қамыс,
Сол ўақ қанын тыйған ардан жақсырақ.

Ер жигитке намыс пенен ар керек,
Ғақ кеўил, қалем қас, сәўер яр керек,
Мийман келсе, күтип алар ҳал керек,
Соймаға бир ешки малдан жақсырақ.

Хош келдиң деп аттан түсирилген қонақ,
Отырған болмағай сол үйди сынап,
Көзли хәм аяқлы, тилли бир шолақ,
Өнерсиз, билимсиз қолдан жақсырақ.

Хийўа хан қаст етип, посты журт қаңғып,
Малсыз жарлыларға түсти көп салғырт,
Узыны келискен жуўан бир арғыт,
Саны жүз сапасыз талдан жақсырақ.

Түргелип ертеден жұмысқа шығып,
Қолыңды қабартып, белиңди бүгип,
Дизеңди сызлатып, мийнетин шегип,
Жеген бир зағараң палдан жақсырақ.

Терең ақыл керек сөзди дизбеге,
Тынық қыял керек бәрин сезбеге,
Суў ишинде уўайымсыз жүзбеге,
Бир қайық жүзлеген салдан жақсырақ.

Әуел берермен деп, соңыра бермеген,
Мийнеткешке хақы төлеп көрмеген,
Сөзин жутып, өтирик айтып өлмеген,
Нурмураттан бәлки хайуан жақсырақ.

Бул сөзимди тыңла, Нурмурат ахун!
Орайсаң сәлленнің хәррийтип шақын,
Алдап мийнеткешлердің көп жейсең хақын,
Сеннен көре ала қарға жақсырақ.

Орымбет, Нурымбет, Жәлал, Сүлейман,
Сапар, Мырза, Арзыұ, Еримбет қыйпаң,
Халықтың қанын сорған гилең бийийман,
Бәриңнен биздей бир гедей жақсырақ.

Анаұ отырыпты Құлмурат, Муұса,
Кеуили ағармас қырқ шайып жуұса,
Жарлыларға бахыт, нурлы күн туұса,
Өшимди алмасам, өлген жақсырақ.

Басқа кемлик келип, түсти уұайым,
Себепсиз таяқ жеп, недур гүнайим?!
Жерди-көкти халық әйлеген қудайым,
Бул жүристен әжел келген жақсырақ.

Бир ақшам айттырып, урды жазықсыз,
Не шара, байлаұда турмыз қазықсыз!
Қарақалпақ, күнің өтти жарықсыз,
Бул өткен өмирден зиндан жақсырақ.

Не хасыл сөз айттым, өтти аянсыз,
Не хызметлер еттим, кетти паянсыз,
Мен де бир жан едим журтқа зыянсыз,

Хорлық көрдим, тек өлгеннен жақсырақ.

Бердимурат айтар, көре алмай жақты,
Өлип кетер болды, ашылмай бахты,
Бердимурат-халықты, халық-Бердақты
Жалғызындай көрер, жаннан жақсырақ.

- Салық

Былырғыдан быйыл жаман,
Қалай-қалай болды заман,
Ғарип-қасер қалмай аман,
Он тилладан келди салық.

Буны салды Нурымбет жан,
Буйырды деп аталық, хан,
Халық поссын деп нешше сан,
Он тилладан келди салық.

Маған хеш гәп ешегим бар,
Сатып берермен бир базар,
Аттең, жарлы аш Ерназар,
Оған қыйын болды салық.

Ол пақырдың нәрсеси жоқ,
Емесдағы қарыны тоқ,
Хадалға бир тауығы жоқ,
Албыратты оны салық.

Үйінде бар жетим баллар,

Қазанға түскендей жанлар,
Көзден ақты қанлы жаслар,
Жүдә қыйын болды салық.

Мөр услаған Бахаұатдийин,
Бизлерде жоқ қара тийин,
Гилең ашқа болды қыйын,
Жүдә аұыр болды салық.

Анаұ жүрген Палым лаққы,
Елде бардай оның хаққы,
Берер едим оған дәкки,
Хал-дәрманды қуртты салық.

Анаұ жүргени Елмурат,
Астында жаман ала ат,
Оған не деген салтанат!
Киси қуны болды салық.

Анаұ болыс муртын таұлап,
Адамларды аңдай аұлап,
Аш халықты бәрха жаұлап,
Димарымды қуртты салық.

Анаұ отыр Қулымбет бай,
Таяр алдында аппақ май,
Аш халық жүр табалмай жай,
Дөхмет болды усы салық.

Өндиреди аш халықтан,
Жетим жылайды сонлықтан,
Бай аман қалды салықтан,
Дөхмет төлеұ болды салық.

Анаў мешит мунарланған,
Басларында шырақ жанған,
Қуран ашып халықты сорған,
Ийшанларға жоқдур салық.

Ақ үзикли үлкен отаў,
Өз алдына болып атаў,
Ерман ахун отыр анаў,
Оғандағы жоқдур салық

Анаў жүрген Пирим шолақ,
Етип жүр ол жалақ-жулақ,
Салық десе таяр сол ақ,
Бизлер ушын қыйын салық.

Ўақтым өтти қайғы менен,
Жасым айрылмай көзимнен,
Сорасаңыз буны меннен,
Усылайынша болды салық.

- Быйыл

Мураплар алды тилланы,
Моллалар айтты олланы,
Қазбай жылдағы салманы,
Суў тамтарыс болды быйыл.

Суў келмеди көк шыққанда,
Өтшөк қуслар шақырғанда,
Жапларға шығыр қурғанда,

Суў тартылып қалды быйыл.

Жүз өткенде егин ектик,
Қарық жарып қаўын тиктик,
Ақыры ийт түйнек жедик,
Жаманлыққа түсти быйыл.

Суў келмеді атызларға,
Әспек болды күши барға,
Ақсақ мурап – қара қарға,
Бийлер менен жүрді быйыл.

Жерлериміз болды аяқ,
Әспекти ашсақ жедик таяқ,
Мурап болып өңшең саяқ,
Қуралақан қалдық быйыл.

Болмады хешкимим жуўық,
Егинлерді урды суўық,
Басаламай ишип, ашыды куўық,
Жаман ашлық болды быйыл.

Аштан өлді нешше адам,
Суўыққа да бермей шыдам,
Ашлық болды кетпей мудар,
Оннандағы өтті быйыл.

Қоян жылы жақынлады,
Жылқы жылда халық шуўлады.
Қорқып жүрегім суўлады,
Сондай қыйын болды быйыл.

Шегіртке жеді арпаны,
Қалды тозаңғып топаны,

Айырып келип қопаны,
Қабан да жау болды быйыл.

Аман қоймай усы қалға,
Көп адамды салып жолға,
Қазыуға айдады бәрха,
Сүргиншилик болды быйыл.

Бардық қазыуға азықсыз,
Жедик таяқты жазықсыз,
Байлауда турдық қазықсыз,
Қазыу ауыр болды быйыл.

Ылайды алды шаққаны,
Таусылып кимнің тақаны,
Тийди мураптың бақаны,
Қазыу қыйын болды быйыл.

Адамлар жүр жалаң аяқ,
Халы оның қалай болмақ?
Мурап сонда урды таяқ,
Жаман ислер болды быйыл.

Солай болып истиң жөни,
Қозғалмай, шықпай үни,
Биразлардың қалып көни,
Өлгенлер көп болды быйыл.

- Жаз келер ме?

Даўыл болды, үргин үрди,
Қосымның қамысын түрди.
Думан басты аспан, жерди,
Пухараға жаз келер ме?

Жанымды алды сырап суўық,
Суўықтан жарылды уўық.
Жаз бизге келмеди жуўық,
Булкараға жаз келер ме?

Тамағым жоқ ишерге,
Көлигим жоқ көшерге,
Төсегим жоқ төсерге,
Мен сорлыға жаз келер ме?

Жүрген жерим Айырша атаў,
Аяғыма салды матаў.
Қай ўақытта тарқар татаў,
Қыслар өтип жаз келер ме?

Ағалар, бул ис әбести,
Қашан жыйнар адам ести?
Теңизлер сеңге сирести,
Биз сорлыға жаз келер ме?

Теңиз ашшы, суў сорлақ дуз.
Қостың иши болып тур муз.
Қатты ғазеп етип тур қыс,
Қыслар кетип жаз келер ме?

Аркам Токтас, суўы терең,
Еситпейди аў қудай герең.
Ақыр заман усы дер ем,

Қыслар өтип, жаз келер ме?

Жалайыр көпир бойында,
Күн көриў түсти қыйынға.
Бармадық тойға, жыйынға,
Биз сорлыға жаз келер ме?

Ашлықтан болмады тамақ,
Аўқатымыз қарабарак.
Қудай болды жалғыз шабақ,
Пухараға жаз келер ме?

Аўылда маллар қалмады,
Сырап суўықлар жалмады,
Жайнап-жаснап ўақ болмады,
Биз сорлыға жаз келер ме?

Қытай, Қоңырат қатты бұлди,
Ақша жүзге сарғыш енди,
Қырар болды суўық елди,
Пухараға жаз келер ме?

Қызыл тилим болды айғақ,
Аяқ бассам бар жер тайғақ.
Жүре алмадық күлип-ойнап,
Қыслар кетип, жаз келер ме?

Көсиліп жатар үйім жоқ,
Ийинге тартар кийім жоқ,
Тоқтан бизлерге буйым жоқ,
Биз сорлыға жаз келер ме?

Ялғаншыда ҳақлық қайда?
Сын қалмады қәдди-бойда.

Қыс азабы бәрха ойда,
Пухараға жаз келер ме?

Қараңлар қаслы затыма,
Паряд еткен шын дадыма,
Жүдеген бул елатыма
Жайнап-жаснап жаз келер ме?

- Заманда

Шаққан аяқ басып хызмет етпесең,
Күнлер көриу қыйын бундай заманда.
Ойлап-ойлап мақсетиңе жетпесең,
Өмир сүриу қыйын бундай заманда.

Азаматлар, аяғыңды шаққан бас,
Шаққанлап баспасаң көзден ағар жас,
Болмайын десеңіз қайғыға жолдас,
Қасла албау болмаң мына заманда.

Жолда душпан орды қазып жатарлар,
Язитлердің жолын беккем тутарлар.
Өзи тиймегенге кесек атарлар,
Аман жүриу керек бундай заманда.

Ситемкерлик етсе мийримсиз залым,
Бириксең жетерлер бәлентке қолың,
Шашау жүрсең, кимге болар обалың,
Бул қайғылы аласатлы заманда?

Көллер жуда болды өрдек-сонадан,
Ерлер жуда болды қатын-баладан,
Ул-қыз айра түсер ата-анадан,
Боз думан қаппаған қайғы заманда.

Тилла кекиллери маржан төкилмиш,
Айтсам көзде жасым бәрха егилмиш,
Қабырға сай болып дал-дал сөкилмиш,
Хайран болдым бундай қайғы заманда.

Кеўлим исьян¹ табар қайғы дәрт билән,
Шериң тарқар журтта батыр мәрт билән,
Жолдас болма өзиң билмас гүрт билән,
Халың қыйын болар бундай заманда.

Жәхиллерден ҳешўақ алма аманат,
Көтерерсең ақырында жаман ат,
Бул заманлар болып атыр әлапат,
Кимсе ғамгүн, кимсе шад бул заманда.

Байлаўлыдур бул заманда қолларың,
Бердимурат, қыйын сениң халларың,
Тириңде болмады хасла жолларың,
Әрман менен кетер болдың заманда.

Бердимурат, көп ойланып болма лал,
Жасы үлкеннің өлгениңше ақлын ал,
Жасы киши, баллар енди кулақ сал
Айтқан сөзлериме бул бир заманда.

Залым қысым етер халқыма сансыз,
Жүзинде нуры жоқ гилең иймансыз,
Мөхмин қуллар отыр телмирип нансыз,
Жоқшылық жәбири өтти заманда.

Дүнья деп ғам шексең оннан пайда жоқ,
Шадланармыз деген енди ойда жоқ,
Ғаришлерге хайт-мереке, той да жоқ,
Кеўлиң зийнет таппас бундай заманда.

Заман жылдан-жылға терис айналды,
Ақыллылар жол таба алмай ойланды,
Жүйрик шешенлердің тили байланды,
Қаранғы қаплаған қайғы заманда.

Қыз-жаўанлар сүйгенине кетпеди,
Шәрият шарымына илаж етпеди.
Бийдәртлердің буған ақылы жетпеди,
Ақылы жеткен қолы жетпес заманға.

Мен өлмеспен, сөзим жүрер бәрхама,
Туўысқаны көп адам жаўдан қорқа ма?
Залымлардан қорқып бақпа арқана,
Мәккем аяқ басың бундай заманда.

Бас аманлық ушын еткен тобаңыз,
Бир бас емес мәгер қоңсы-қобаңыз.
Кепин таўып өлсе ата-анаңыз,
Шүкирлик әйлерсең бундай заманда.

Бай болсаң малың көп, - болдың әрмансыз,
Жарлы болсаң, - исиң болды пәрмансыз,
Қалай қылар аш-арықлар дәрмансыз,
Бундай қайғы хәсирет турған заманда?

Өз-өзим отырып пәрман етермен,
Сөзимди дәртлиге дәрман етермен,
Тилим байлаўлықтан әрман етермен,

Бир жазылысып айта алмадым заманда.

Хәсиге кетпейин, тәўбе етейин,
Хәй ағалар, өтирик айтып нетейин.
Өлсем сөзим қалар, айтып кетейин,
Не көрдим мен әдира қалған заманда?

Қадириббет шәкиртим, атым Бердимурат,
Еккимиз майданда еттик мулаққат,
Онда көк жүрмел бар, менде қара ат,
Жүрдик бирнешше жыл бундай заманда.

Шайыр Бердимурат алланиң қулы,
Сахрада сайраған бүлбили,
Бул қосықты айттым мен доңыз жылы,
Қадириббет, хикаятым заманда!

¹ *Исьян – гаўға, көтерилис мәнисинде.*

- Бүлбил

Шеңгелге қонған бүлбилдиң,
Шымшық құрлым сәни болмас.
Ышқысында қызыл гүлдиң,
Сайраса дәрманы болмас.

Пәри түсип қыяғынан,
Сыйқы кетип сыяғынан,
Тикен тырнап аяғынан,
Қанатқанда қаны болмас.

Жылан аңлып жылға сайдан,
Жылжып келсе анадайдан,
Шөл бүлбили билсин қайдан?
Шақса оның еми болмас.

Нама тапса, ырғақ таппай,
Шалқып сайрар бир бағ таппай,
Тыңлауына қулақ таппай,
Сайрауында мәни болмас.

Ғақылдасып қара қарға,
Жемтик аңлып қонар жарға,
Байыұлыдай байғус бар ма?
Жарғанаттың пәри болмас.

Бардың иси пәрман менен,
Жоқтың иси әрман менен,
Зары-гириян болған менен,
Кеулиңнің қумары болмас.

Толқынды тайдай туұлатып,
Дауыл келер қуйынлатып,
Путаны паналап жатып,
Шақмақ шақса жаны қалмас.

Тәрк әйлеп паный дүньяны,
Жолға шықса дос яраның,
Йықылып көшки-әйұанын,
Пал шайнасаң дәми болмас.

Жетим қалған бота бозлап,
Әрұана көшегин излеп,
Таушан-кийик тауын гөзлеп,

Жәзийрасыз жазы болмас.

Күнлер өтер әрман менен,
Жүгиң кетер кәрұан менен,
Аты бүлбил болған менен,
Торғайдай дәұраны болмас.

Султан болма ғайры елде,
Шопан бол туўған жериңде,
Шағала қус өз көлинде
Шарқылдамай сәни болмас.

Ақшам жулдыз ағып өтер,
Жүрек-баўырым жағып өтер,
Ғамсыз күним нағып өтер,
Дәртимниң дәрманы болмас.

Бердимурат ҳақтың қулы,
Сахраның сары бүлбили,
Беш күн мийман адам улы,
Әрмансыз бир күни болмас.

- Көринди

Бул дүнья қурысын, көз жетпес жериң,
Айтыўға тил жетип, тарқамас шерин,
Ашлықтың азабын көрдилер елим,
Жер бети аядай маған көринди.

Жарғанат жүр, үсти қызыл, пәри жоқ,

Тамақ табар тық-тықтайын кәри жоқ,
Суұықта жүрерге аның қалы жоқ,
Жаз күнлери қыстай болып көринди.

Жорға-жүрмел, тулпар киби жүйриклер,
Адамзатқа шад болғанда кереклер.
Бағы хәрем, бақша хәмде тереклер,
Көзлериме шеңгел шелли көринди.

Халып билмей, зикир айтып "аллалар",
Адамларды алдап бәрха олалар,
Суўпы, ийшан, ахун және моллалар,
Көзлериме шайтан яңлы көринди.

Бул дүнья тарылды – элаMAT болды,
Көрмеді думаннан мөхминлер жолды.
Бизден бурын неше заманлар болды,
Өткен дүнья бир пул шелли көринди.

Адамға мийримсиз жәлладлар, жаўлар,
Халықты жылатқан аталық, ханлар.
Басқа аўыр қайғы салған залымлар
Көзлериме шаян-жылан көринди.

Көринди-көринди өзимдей ғарийп,
Ақша жүзи солғын тартып сарғайып,
Ағалар, бул исти көрмеңлер айып,
Бәршеси көзиме ялған көринди.

Думан тарқап, күннің көзи көринсе,
Жорға минген омбасына сүринсе,
Бахыт анық келип түсиме енсе,
Бир жасым он жасқа тарыр көринди.

Дүнья десең, қара жумбай көзинди,
Зулматлары отқа жағар өзинди,
Пәтиұасыз етер залым сөзинди,
Заман маған зиндан киби көринди.

Әдалат жоқ, беги, патша ханларда,
Хош кеўил жоқ ғарип пақыр инсанда,
Бизлер шыққан бул ұапасыз дүньяда,
Хәрбири көзиме ялған көринди.

Көринди бул дүнья аздур ұапасы,
Кеўлимниң кетпейди жәбриў-жапасы,
Хақ болмаса бендесиниң панасы,
Болмаса бул дүнья хайран көринди.

Дүньясы қурысын қазан урғандай,
Жасаўыллар найза алып турғандай,
Қара басқа ақыр заман қурғандай.
Заман маған қара думан көринди.

Маҳийтабан емес, Мәжнүн көринди,
Шапқан атым арықлықтан сүринди,
Кем-кемнен аңланар сөзлерим енди
Бәршеси дүньяның ялған көринди.

Бул дүнья керекдур өлгенше, бенде,
Азаптар шегемен залымнан күнде.
Жаным аман жүрсе бул шийрин тәнде.
Залымлардың иси финхан көринди.

Ойлан Бердимурат, заман тарылды,
Сумлығынан жүрекгенем жарылды,
Мен сорлының жолы жаман тарылды,
Бул заманның түри жаман көринди.

Ойлан адам, ойлан, дүнья хәлекти,
Қайғы-ғам астында езбең жүректи,
Еркиме қой, бермесең де тилекти,
Бул басыма ақыр заман көринди.

Мен наыйман, заманым тур тарылып,
Жарымадық ислесек те сарылып,
Жерменлер жоғалса қарны жарылып,
Деген тилек досларымда көринди.

Ойлан Бердимурат, қысқарт сөзиңди,
Қысқартпасаң топырақ басар жүзиңди,
Беш күнлик дүньяға ақыр изинде
Жамалың бир саат мийман көринди.

- Өмирим

Дүнья-фаный, келмек ғаный,
Келдимиў енди, не көрдим?
Бир пуш дәне билсең аный,
Бир күнше жоқдур өмирим.

Бердимурат мениң өзим,
Билмеске биймәни сөзим,
Запырандек солды юзим,
Өтти әрманда өмирим.

Биримде хәўлеп күлгеним,
Ата-анамды билгеним,

Үшiмде ғаз-ғаз жүргеним,
Алақанда турған өмирим.

Бес жасымда кеўлим өсти,
Жети жаста тисим түсти,
Билмей жақсы-жаман исти,
Қус талпыныслы өмирим.

Он жасымда оқып кәлам,
Жасы үлкенге бердим сәлем,
Өтип дүньядан ата-анам,
Қан жылап қалған өмирим.

Он биримде жаным жақтым,
Он үшiмде бузаў бақтым,
Жетимлилик гүлшесин таттым,
Ғамлы балалық өмирим.

Мен енди он төрт жасымда,
Ышқы саўдасы басымда,
Қыз-жаўан енип түсимде,
Таўыс сүўретли өмирим.

Он алтыда, он жетиде,
Зәрделер толып кеўилге.
Жақпай ойын-заўық бизге,
Машқала түскен күнлерим.

Қәдди далы назлар менен,
Кеўил хоши сазлар менен,
Илме султан сөзлер менен
Дегишип өткен күнлерим.

Налыш етип бир аллаға,

Медиресе истәб бармаға,
Илму фан хасыл қылмаға
Талабан болған күнлерим.

Жигирмада дардай болып,
Жүк көтерген нардай болып,
Гүркиреген шердей болып,
Күшке толысқан күнлерим.

Жигит жигирма биринде,
Тақат таппас бир орында,
Бир батпан самал мурында,
Сәңкийип салған күнлерим.

Кеүйил әнжамсыз, қайғы-дәрт,
Ышқи хәсер ишинде өрт,
Төрелик жоқ жигирма төрт,
Шоғы хәўирли күнлерим.

Түйилсе тис пенен шешкен,
Топылса қылышсыз кескен,
Жигитлик жигирма бестен
Толықсып өткен күнлерим.

Бир ғарғысаң жигирма алты,
Енди айтар сөздің салты:
Илму сәўбет есимди алды,
Маный излеген күнлерим.

Белгили халыққа нышаны,
Ядимдадур хәр қашаны,
Қартайғанда Күнхожаны,
Көрген күнлерим, күнлерим.

Айтың сөзлерім тыңлатып,
Кемис жерини оңлатып,
Бир ярым ай бирге жатып,
Хәз етип өткен күнлерим.

Отызында отағасы,
Тапсаң бергил қонақ асы,
Боларсаң жигит ағасы,
Ақыл тоқтатқан күнлерим.

Биймәни гәп сөзленбеген,
Сөз келгенде егленбеген,
Шалқып аға беглер менен,
Хәм сәўбет болған күнлерим.

Паяны жоқ паный дүнья
Алдады жол салып қыя
Көп өмирим кетти зая,
Ахыў-афғанлы өмирим.

Кимлер өткен өмирин билмес,
Қартайса хәм қырққа келмес,
Қырққа келсе, нырққа келмес,
Қырқ машақатлы өмирим.

Байдың малы, жоқтың халы,
Бул дүньяның ғалмағалы,
Шеп есип дәўран самалы,
Қазан урғандай өмирим.

Қырқ хәм қалып, келди елиў,
Қыйын емес парқын билиў,
Жарасар ма ойнап-күлиў,
Елиде белли өмирим.

Алпыс хәм алқымлап келер,
Шапаның жалпылдаған келер,
Келинлер тоңқылдап келер,
Әлип қадди дал өмирим.

Дүнья-дүнья болғаның ба?
Енди бизден қалғаның ба?
Қазан урып солғанын ба?
Суў киби тынған өмирим.

Көрдим Хорезм, Бухарды,
Даңқы шыққан көп шәхәрди,
Кемлик пенен шаш ағарды,
Өтти әрманда өмирим.

Бул дүньяның басы қызық,
Тили – шийрин, көзи – сүзик,
Ақыбети аның бузық,
Көп пушайманлы өмирим.

Ким жетпистен хәзлик тапқан?
Халың мүшкил қулбарақтан,
Дизең асарлар қулақтан,
Мүсәпирхана өмирим.

Отырсаң боларсаң опақ,
Турсаң боларсаң соп-сопақ,
Күнлер қайда апақ-шапақ?
Әўере болған өмирим.

Адам менен болмай исиң,
Дахан кеўип, түсер тисиң,
Дизиңнен сарқылып күшиң,

Өтер дәуранлы өмириң.

Шайыр хәм билгенин жазар,
Хақ кимлерге салса нәзер,
Соның иси болар базар,
Базарын саўған өмирим.

Дәртлерим көп көкей кесер,
Өткен дәуран еске түсер,
Жигирма бес – жили хәсер
Енди жоқ саған, өмирим.

Кәрўан көшер, дүнья өтер,
Бенде нешик иләж етер?
Қылыш сүйреп әжел жетер,
Келдиң – келмедиң, өмирим.

Бақ я әжел жетсе дедим,
Залым шырағы өшсе дедим,
Сонша налып қайғы жедим,
Өтип әрманда өмирим.

Хаққа налыс еткіл енди,
Әрман менен кеткіл енди,
Айтар сөзин питкіл енди,
Өтти дүньядан өмирим.

Келме-кетпели сөз айттым,
Я билмеймен терис қайттым,
Пирге дақыл басым шаттым,
Өтти қапесте өмирим.

Бердимурат хақтың қулы,
Сахрада өскен бұлбили,

Жазылды бул жылқы жылы,
Хош бол, әрманлы өмирим.

- Балам

Алтақлама, талтақлама,
Биреу урды деп жылама,
Аш боламан деп ойлама,
Жигерли бол жастан балам.

Өшиңди ал душпаныңнан,
Күшиңди жыйна жасыңнан,
Халқың қалмасын қасыңнан,
Киши пейил бол жастан, балам.

Менмен болма Пиримбайдай,
Қудайым етпесин ондай,
Селдир болып сеңсең тондай,
Сылбырап хәм жүрме балам.

Белиңди буў, жеңиңди түр,
Дос-душпаныңды сынап жүр,
Жаксы сөзге қулағың түр,
Жаман сөзден қашқыл балам.

Малым жоқ деп хеш муңайма,
Берер қудайым маңлайға,
Душпанға түспе оңайда,
Көзиң ашып жүргил, балам.

Жаман атың түсіп көзге,
Сарғыш ендирмегил жүзге,
Ерме хасла шуғыл сөзге,
Ғыйбат сөзден қашқыл балам.

Атым жоқ деп арсынба да,
Тоным жоқ деп тартынба да,
Жаманлардан уялма да,
Орын тауып отыр, балам.

Тойға барсаң барғыл бұрын,
Душпаныңның үзип торын,
Жоқарыда алғыл орын,
Хеш ұақ төмен болма балам.

Биреу сени жаманласа,
Көрмегенге датқаласа,
Айтқан сөзінде турмаса,
Оннан қашып жүргил балам.

Маңлайыңнан ағызып тер,
Жақсы-жаманды сынап көр,
Жақсы адамның кейнине ер,
Сонда жолың болар балам.

Жаманларға сырыңды айтпа,
Келген жерде сөзден қайтпа,
Достыңды хасла муңайтпа,
Душпаныңды мата, балам.

Малым бар деп асып-таспа,
Биреулер менен жарыспа,
Орынсыз жерге тарыспа,
Ретінде сөйле, балам.

Көпти қасыңнан қашырма,
Барыңды жоқ деп жасырма,
Қуўлықты қалеп асырма,
Әлипайым болғыл балам.

Жақсылығыңды халық билсин,
Дурыслығыңды айтып жүрсин,
Мәзи душпанлар жек көрсин,
Туўры жолдан жүргил балам.

Орынсыз жерге умтылма,
Биреўге жөнсиз жутынба,
Еки рет өтирик айтпа,
Ғағына жүр бәрха, балам.

Ойланбастың түби ойран,
Ақыры бир күн болар ғайран,
Теңиң менен салғыл сайран,
Нәмәрт пенен жүрме балам.

Басыңды қос жақсы досқа,
Дос таппай хәм жүрме босқа,
Қасыңа келмесин шошқа,
Соннан аман болғыл, балам.

Қасыңа ерсе бир жаман,
Зыянәти тийер саған,
Сондайлардан болғыл аман,
Аңластырып қара балам.

Атаңнан пәнди нәсият,
Хәммеден де усы зыят,
Орынлы ет-етпе уят,

Кейниңди ойлап жүргил балам.

Жалғызбан деп жалтақлама,
Көппен ғой деп талтақлама,
Жорта күлип шақақлама,
Орынлы ис исле балам.

Жаман ушын түспе отқа,
Сөзге ерип кетпе жатқа,
Қыянет ойлама журтқа,
Оңарыңа жақсы, балам.

Ата-анаңды қәдирле,
Өлгениңше жақсы сөйле,
Мал тапсаң торқаға бөле.
Өсериңе жақсы балам.

Жетим көрсең қолыңды бер,
Аға болса, кейнине ер,
Онша бултыйып болма шер,
Әлипайым болғыл балам.

Ғарип көрсең, ақылыңды айт,
Оңлы болса, қасыңа тарт,
Ол да болса үлкен мурат,
Оныдағы ойла, балам.

Алдында жатыр бийик жар,
Соны ассаң, көп дүнья мал...
Атаңның сөзин есиңе ал,
Нәсиятты болдым, балам.

- Келин

Қасың қара, белиң нәзик,
Оң қолыңда тилла жүзик,
Ғайратыңды бүгін көрдик,
Қупияда илдің келин.

Шашың қара, жүзиң аппақ,
Құндыз кирпич, жупқа додақ,
Писте мурын, ләбиң қаймақ,
Келбет жағың келген келин.

Құлағыңда алтын сырға,
Тилиң шийрин, кеулиң мырға,
Келдим саған зордан-зорға,
Қарсы алдыңда турман, келин.

Көпке үлги еткен есиң,
Жалтырайды қинжи тисиң,
Журттан артық ақыл-есиң,
Қапа болып турсаң келин.

Жарқырайды жүзиң айдай,
Туұған анаң сениң қандай,
Сөзиң шийрин, тилиң палдай,
Перийзаттан артық келин.

Артық сениң ақыл-ойың,
Тал шыбықтай талма бойың,
"Қарма-жарма" болып тойың,
Әрман менен турсаң келин.

Қайнағаға басыңды ийип,

Қайғы менен қабак үйип,
Әрман менен ишиң күйип,
Ар-сар болып турсаң келин.

Өңириңе тағып теңге,
Кеўлиңде бар оннан өңге,
Хәм қайниге болып жеңге,
Жат еллерде турсаң келин.

Күни-түни азап шегип,
Көзлериңнен жасты төгип,
Қабырғанды қайғы сөгип,
Әрман менен жүрсең келин.

Артық бахаң елиў туўар,
Сеннен алып әкең саўар,
Бурынғының жолын қуўар,
Бахтың солай болды келин.

Ашылмай ығбалың әбес,
Көркиңе болмады сәйкес,
Қапталында еки бийкеш,
Сийне-сәнли турсаң, келин.

Хорлық азап көрген күнің,
Жылаў менен өтти түнің,
Еркин шағлап шықпай үнің,
Қапалықта турсаң келин.

Еситилди зарың маған,
Не айтайын енди саған?
Қайғыдан мен де оған,
Күнің солай өтти, келин.

Көп сарсылып, болма қапа,
Қыя шөлде шекпе жапа,
Келсе саған сиңли-апа,
Не айтарсаң турып, келин?

Қарасам қысым беллерің,
Шийриннен татлы тиллерің,
Жаўдырап жадыў көзлерің,
Тутқынланып турсаң, келин.

Усы бастан етип талап,
Киси үшін жүрме жылап,
Ертеректен теңди тап,
Матаўлықта турма, келин.

- Ойланба

Жолыңнан қайтып артыңа,
Салып көп исти ядыңа,
Қараны тутып алдыңа,
Қарындасым, хеш ойланба.

Исенбе аға-жеңгеге,
Қуўанба таққан теңгеге,
Сырыңды айтпа өңгеге,
Сүймесиң ушын ойланба.

Қапа болма, теңди ізле,
Хор болмастай жерди гөзле,
Жаман айтпа, жақсы сөзле,

Хақ иске хешбир ойланба.

Малы көп деп кетпе оған,
Азап берер ақмақ саған.
Қостарым деп ерме соған,
Сүйгениңе кет, ойланба.

Келип тур мынау сүйгениң,
Әуелде кеуіл бергениң,
Көз ашып хәмде көргениң,
Соның ушын хеш ойланба.

Мин артына бүгин түнде,
Жылап жүрмей күнде-күнде,
Усылай ойлап турман мен де,
Кетер болсаң хеш ойланба.

Қарама берген малына,
Қарамас ол хал-жайыңа,
Ылайық ба бул бойыңа?
Сүйгениңе кет, ойланба.

Зәңгинди өзим басайын,
Душпан жүрегін осайын,
Сүйген ярыңа қосайын,
Кел қарындас, хеш ойланба.

Қолыңды бер де, берман жүр,
Ойыңа алма жат пикир,
Қосылып узақ өмир сүр,
Мин артына, хеш ойланба!

- Қашан рәхәтланадурсаң

Илмиғайыптан сөзлеме,
Кисиниң ярын гөзлеме,
Мийнетсиз дүнья излеме,
Жанды отқа саладурсаң.

Талап ислеп тап дүньяны,
Сүттен ақдур билсең аны,
Көп етсең өзиң гүнаны,
Жаман атлы боладурсаң.

Өзиңнен пәске жүз салма,
Нәмәхремлерге сөз салма,
Киси ярына көз салма,
Өз ярыңнан қаладурсаң.

Дәс еллиде пирден қайтпа,
Таўып айт, сөзди молайтпа.
Достың сырын душпанға айтпа
Ел бузыўшы боладурсаң.

Ер болсаң елиңди бақла,
Елдиң берген дузын ақла,
Достың сырын беккем сақла,
Елге мырза боладурсаң.

Болай десең елге мырза,
Ел-журтыңды қылғыл ырза,
Ғаришлерге берме ыза,
Өзиң зыян көредурсаң.

Дуўры тутсаң нийетинди,

Халыққа бурсаң бетинди,
Сыйласаң ғарип-жетимди,
Шын азамат боладурсаң.

Пейлиң кетип, нәпсиңди ашпа,
Малым бар деп толып-таспа,
Жарлыны аяққа баспа,
Сен де жарлы боладурсаң.

Қолың үзбе ел-елаттан,
Қашық жүрме жәмәәттен,
Қашар болсаң, қаш ғыйбаттан,
Ғыйбат жаман биледурсаң.

Мийнет пенен жанды қыйнап,
Көрмей бир күн қонақ сыйлап,
Ишпей-жемей малды жыйнап,
Қашан рәхәтланадурсаң.

Парқы болар сөз дегеннің,
Нырқы болар бөз дегеннің
Халқың болсын излегеннің,
Сонда дәўран сүредурсаң.

Бердимурат дер шертип сазды,
Бәхәр етип қысы-жазды,
Руўза тутпай, бес намазды, -
Мудам қаза қыладурсаң.

- АЛТЫ ҚЫЗ

Алты қыз минип арбаға,
Азық салыпты дорбаға,
Хайтыў-мереке бармаға,
Қызлар талап еткен екен.

Ең үлкени мениң дайым,
Атын сорасаң Бийбайым.
Сәрдар жеңгеси Гүлайым,
Бул да арбаға минген екен.

Екинши қызы Мәхийда,
Ақ жүзи айдап зыяда,
Жол жүрмеймиз деп пыяда,
Ат арбаға минген екен.

Үшинши қызы Арыўхан,
Көргенлердиң мийри қанған,
Оның жеңгеси Гүлимхан,
Бул да арбаға минген екен.

Атлары шыққан хәр қашан,
Қарақалпақ хаслын сораң,
Бесинши қызы Рәўшан,
Ол да арбаға минген екен.

Оннан кейинги отырған
Перийден зыят Мийрихан.
Қосымбет таз арба айдаған,
Бәрисси жәм болған екен.

Арба айдаған Қосымбет таз,
Есерликте ақылы аз,
Қахәрли суўық болып жаз,

Қызлар менен кеткен екен.

Қысылысқан соң хәммеси,
Қызлардың тийип мәммеси,
Хәкери таздың дәмеси
Шул қызлардан болған екен.

Жаман арба барып қайтып,
Қызларды бийжай қозғалтып,
Хәкери таз қосық айтып,
Жолсыз жүріп кеткен екен.

Таздың мәлим минез қулқы,
Дәртти қозғар неше жылғы,
Сондағы айтқан қосығы,
Халық аўзында қалған екен:

- "Мениң өзим ерке болсам,
Қыз жамылған көрпе болсам,
Көрпедегі бүрге болсам,
Ақ сийненде турмаспедим?"

Мениң өзим торқа болсам,
Суў шайпалмас жорға болсам,
Қызлар салған сырға болсам,
Қулағында турмаспедим?"

Мениң өзим кийик болсам,
Хәмме таўдан бийик болсам,
Қыз ийирген ийик болсам,
Тусақанда турмаспедим?"

Мениң өзим ылақ болсам,
Таўдан аққан булақ болсам,

Қызлар кийген тумак болсам,
Тас төбеңде турмаспедим?

Мениң өзим ашық болсам,
Ишим толған қосық болсам,
Қызлар ишкен қасық болсам,
Ләбгенеңде турмаспедим?

Мениң өзим патша болсам,
Пухараға жар салдырсам,
Қасыма қырк қыз алдырсам,
Хийұа хандай болмаспедим?

Олар да қанса ойыныма,
Қолларын салса мойыныма,
Қырққызды алып қойныма,
Қушып-сүйіп жатпаспедим?..."

Қызлардың алып мазасын,
Хәкери таз тығып басын,
Жөнли айдамай арбасын,
Жолсыз жүрип кеткен екен.

Қамшыны урып ябыға,
Алды түсип кетти ойға,
Үш қулаш гөне қуйыға,
Арба түсип кеткен екен.

Бул қуйы күтә тар екен,
Еки жағасы жар екен,
Ишинде пери бар екен,
Ақыл-хуўшын алған екен.

Қудық белинен көмилип,

Түскен кесек басын бөліп,
Әрманлықта қызлар өліп,
Шул қуйыда қалған екен.

Кимлердің кетіп жесири,
Жигитшиликтің хәсери,
Хәкери таздың кесири,
Шул қызларға тийген екен.

- Хожам

Хожам исерсең, кеберсең,
Өз дәулетіңе теберсең,
Ешек пішпеге шеберсең
Ешек сүннет еткен хожам.

Бул хожадай хожа қайда,
Усындайдан көрген пайда,
Ешек пішип Дауылбайда,
Ешек сүннет еткен хожам.

Дауылбайға шығыр ектің,
Шығырыңды миллет еттің,
Жети ешекті сүннет еттің,
Ешек сүннет еткен хожам.

Хожам ешекті сыйлады,
Қулақ-қуырықты жыйнады,
Қазақы қапқа сығмады,
Мамбетқұлға сатқан хожам.

Бул хожаның мини бар ма?
Ешек көрсе жини бар ма?
Қарақалпақсыз күни бар ма?
Ешек сүннет еткен хожам.

Ғазийнеси толды ма екен?
Қызыл гүли солди ма екен?
Ешек хадал болды ма екен?
Ешек сүннет еткен хожам.

Дәўкемпирге ектиң тары,
Жарымшыға бердиң жары,
Хәр қулағы он ағары,
Ешегиңниң жүги, хожам.

Хожа деген сайыл болар,
Не берсең де қайыл болар,
Шын хожа әлпайым болар,
Әдепсизлик еткен хожам.

Етпей әзелде буұрығын,
Жаздырдыңыз ба жыйрығын?
Ешектиң кесип қуйрығын,
Әжайып ис еткен хожам.

Ешекке хәўес едиңбе?
Мазалы екен дедиңбе,
Кескен қуйрықты жедиңбе?
Ешек сүннет еткен хожам.

Бул хожаға бар ма хамал,
Ешеклерге берип заўал,
Қулақ кескен Сейиткамал,

Ешек сүннет еткен хожам.

Еткен исиң байқады ма?
Ешек толынды шайқады ма?
Қумарыңыз тарқады ма?
Ешек сүннет еткен хожам.

Ешеклер қалды майрылып,
Қуйрық, қулақтан айрылып,
Бердақ пырақтан айрылып,
Зәхмет шегип қайтқан, хожам.

- Қус

Кел Аманбай, сорасалы,
Не аў қусдур жибергениң?
Ағыў, қызыл, сары жипек,
Аяқ баўына өргениң.

Бийдің орны болар төрден,
Абырай табарсаң бул кәрден,
Қусты тутқан қалпелерден
Көп екен сениң көргениң.

Қустың жеми тоят болды,
Қылған исиң уят болды
Қабылжаннан зыят болды,
Қустың ишин жүргизгениң.

Бул ақ қустың әрманы көп,
Хәз етпеди аң аўлап жеп,

Қустың ишин сүремен деп,
Аталыққа сөз бергениң.

Билмедің қәдирини пулдың,
Ақ қустың қанатын жулдың,
Аталыққа жақсы қылдың,
Қадирданлық көз көргениң.

Лашын киби көкке ушты,
Сунқар екен жети пушты,
Иши қызды, суўға түсти,
Қусқа жақты дуз бергениң.

Түп бабаңыз Нағадайды,
Яд әйлеп сен бир қудайды,
Жасырагөр Аманбайды,
Хан алар көзи көргенин.

- Үфик мәхрем

Үфик мәхрем, бежит жүриң,
Жолың жуўық па, жырақ па?
Минипсең жылдырым яңлы,
Ат па, ешек пе, пырақ па?

Бул ешектің маңлайы сор,
Отқа қорек, өзи жемхор,
Мойны киши, хызметі зор,
Ақ ғашырдан уллырақ па?

Басыңа шаншайын жыға,

Хаққыңа қылайын дуға,
Ийир андыз сары буға,
Артқаның айна-тарақ па?

Көк ешектің байрағы қой,
Хәр жерге барса жыйын-той,
Қайшы менен бежерип қой,
Саўрысы жүнли барақ па?

Жатпай, турмай ет талапты,
Шөллесең ишкіл шалапты,
Еки қоңын ғайзалапты,
Сәл гийтиңи қысқарақ па?

Ешегиңнің тамағы тоқ,
Қулағы салпы, жалпы жоқ,
Қуйрығында бир түги жоқ,
Иштен туўғанда шолақ па?

Бул ешегиң қулынтайды,
Бердимурат бас шайқайды,
"Хық" дегенде қыйсаңлайды,
Сәл палаңы жуқарақ па?

- Болмады

Узақ жолға сапар жүрип,
Жолда дәрманым қалмады,
Дүньяның меҳнетим көрип,
Тәнде мәдарым қалмады.

Дүнья рәхәтин көрмедим,
Шалқып шад болып жүрмедим,
Хәз етип дәўран сүрмедим,
Маған мәдеткар болмады.

Қазан урып, гүлим солып,
Түрли-түрли заман болып,
Ғарип-қасер кеўлин алып,
Бийде шәпәәт болмады.

Бул заманның ийшан, байы,
Жолдан жүрмейди бинайы,
Қарадан көпдур гүнайы,
Шәрият жолы болмады.

Жақсылар жаманды теклер,
Жаманлар бир гәпти кеклер,
Шахзадалар, бегиў-беглер
Әдалатлық ис қылмады.

Патша болса әдалатлық,
Хәм қайырыў-сақаўатлық,
Хатамтайлардай хатамлық,
Бай бәтшелерде болмады.

Хорезмде асқан жүйрик,
Ушқан қус хәм қулан-кийик,
Атларын айтып кетейик,
Жийренше шенли болмады.

Молла болсаң илимди тут,
Жалғыз өзиң болмайсаң журт,
Кәспи-кәриң сениң жәдут,
Дуўры биреўиң болмады.

Мен өзим билгир емеспен,
Асқан данаман демеспен,
Ғешўақ жалған сөйлемеспен,
Жалған гәп айтқан болмады.

Биреўлер байбатше болды,
Биреўлер, қазы, бий болды,
Хожа-сейит бурық болды,
Дуўры биреўи болмады.

Кеўлимниң сол интаҳасы,
Бар ма дүньяның опасы,
Бәршеси адам баласы,
Минез-қулқы бир болмады.

Ай яранлар, етпең зина,
Түүесилмес болар гүна,
Ол кәбаңдур ата-ана,
Оннан улуғ зат болмады.

Жүрек баўрыны дағласа,
Өзи ушын бел бағласа,
Жарлы бийшара йығласа,
Байдан шәпәт болмады.

Жыл-жылдан заман тарылды,
Зардабынан жер жарылды,
Бул азаптан ким арылды?
Ғешбир паяны болмады.

Сөзим мениң мәлим көпке.
Шығармас оқыған шепке,
Түсинбесе усы гәпке,

Шул ұақыя аз болмады.

Я болмаса гүз келер ме,
Я болмаса қыс келер ме,
Жайма шуұақ жаз келер ме,
Оны билгенлер болмады.

Кемтарлықтың камалы жоқ,
Мен сорлының қамалы жоқ,
Шалқып айтар заманы жоқ,
Жайнап-жаснар күн болмады.

- Билмедим

Бул дүнья тар ма я кең бе?
Ойлап мәнисин билмедим,
Қуў өмирлер маған тең бе?
Не боларымды билмедим.

Айрылдым жалғыз қостардан,
Қуба-қосақсыз қошқарман,
Асалмай қалдым асқардан,
Не боларымды билмедим.

Артымда аға-иним жоқ,
Жүрегимде жанар бир шоқ,
Өтер басымнан дүнья боқ,
Не боларымды билмедим.

Өтер болды аз дәўраным,
Шығар болды шыбын жаным,

Қайнар болды қызыл қаным,
Не боларымды билмедім.

Кейнимде бала қалмады,
Көзим қызыққа тоймады,
Қайғы-қапамды жоймады,
Не боларымды билмедім.

Жастан айрылдым анадан,
Жетім қалдым хәм атадан,
Айырылып пушты панадан,
Не боларымды билмедім.

Үстимде жаман ылашық,
Тум-тусының бәри ашық,
Дүнья болды маған қашық,
Не боларымды билмедім.

Жүзим сарғайды қападан,
Өгги өмирим жападан,
Жаңылдым неғып тобадан,
Не жазғанымды билмедім.

Жүрип душпанлар кейнимнен,
Айырды жақсы күнимнен,
Гөне түспеди ийнимнен,
Не боларымды билмедім.

Аға беглер, қулақ салың,
Мендей болмағайлар халың,
Өлеғойсам, еске алың,
Не боларымды билмедім.

- Теңиз балығын бермеди

Аў салдым барып теңизге,
Теңиз балығын бермеди.
Алла нәзер салғай бизге,
Көз жасты неге көрмеди?

Қытай, Қоңырат бүлер болды,
Әулийеге түнер болды,
Ашлықтан журт өлер болды,
Теңиз балығын бермеди.

Мен өзим бардым сал минип,
Сал емес уллы хал минип,
Әлибим-ире, дал болып,
Теңиз балығын бермеди.

Әбеший болды замана,
Күн көрмегimiz гумана,
Қудайым бергей амана,
Теңиз хәм балық бермеди.

Қалай болды халларымыз,
Болмады хәм малларымыз,
Болар ма екен жолларымыз,
Теңиз балығын бермеди.

Сапырысып толқын урды,
Қахәрленип даўыл турды,
Бир әлапат заман болды,
Теңиз балығын бермеди.

Әй, ағалар, ығбал болғай,
Хақ нурына мийрим қанғай,
Душпанлардың үйі жанғай,
Заман түрінен бермеді.

Байда сағауат болмады,
Ийшанда шәпәт қалмады,
Сонда да гүлі солмады,
Тилегимди хеш бермеді.

Кетпеди кеуілдің дағы,
Көпир сынды гүзардағы,
Ғариплер ашылмай бағы,
Теңиз балығын бермеді.

Бердимурат мениң өзим,
Ялған емес айтқан сөзим,
Әлапатты көрді көзим,
Саламатлығын бермеді.

- Маған бер

Бәршени яратқан қадир қудайым,
Берсең бул бендеңе хақлық жолын бер,
Игри жүрсем артар мениң гүнайым,
Бул қалбиме туұрылықтың нурын бер.

Пәлек гәрдишинен етсем шикаят,
Тыңдағанға хәсиретли бир хикаят,
Жәбри-жапам болып тур бийнихаят,

Зибаныма әдалатлық хукмин бер.

Өзел әмири билән дүньяға келдим,
Қадир болып жақсы-жаманды билдим,
Қайғы-әлем билән баўрымды тилдим,
Қутылайын, бул қайғының емин бер.

Бай дәўлетин бергил, бийғам жасайын,
Несийбе ырысқымды молдан асайын,
Әрмансыз ойнайын, сүйип қушайын,
Маған дүнья жәннетиниң хүрин бер.

Бир дем еткен мағырып-машрық арасын,
Пырақ бер, күниме мениң жарасың,
Жақан маған хәўес етип қарасын,
Хәзирети Юсуптиң хусни көркин бер.

Үстинен жол берсе не теңиз-дәрья,
Мени тоздырмаса не заман гирия,
Мың жылдан соң қандай болады дүнья?
Көрейин, Луқманның узақ өмирин бер.

Бостан бер, гүллери әтир анқысын,
Арасында ел сайранлап шалқысын,
Қолымда сом темир оттай балқысын,
Темирши хәзирети Даўыт сеҳрин бер.

Дүньяда тилсимлер сырын ашпаға,
Рәфрад минип, жерден көкке ушпаға
Душпанды өз зинданына баспаға,
Жер-көктеги Сүләйманның хәмрин бер.

Жақан гэзийнесин алсам қолыма,
Сари айлемек ушын хақлық жолына,

Бердимурат киби ҳақтың қулына,
Тәңрим, сағаўатлы ана меҳрин бер.

Түркстан, Хорезм мәсканым мениң,
Бес қала, теңиздиң әтирапы елим,
Айшы-әширет, арзыў әйлейди кеўлим,
Маған да дәўлетли инсан өмирин бер.

Бердақ дер, сөзимди айтып кетейин,
Бақ болмаса хор өмирди нетейин,
Болмаса дүньяны қарап етейин,
Қане, маған Исрапылдыҥ сүрин бер!

- Бир жигитке

Өзи болған ғошшақ жигит,
Қатты кетип барсаң сен.
Бизден сизге пәнди үгит,
Зейин салып қарасаң сен.

Шапқанда байдың улысаң,
Тоқтағанда бир пулысаң,
Өзиңше Хийўа ханысаң,
Пухараңбыз сорасаң сен...

Батыр жигит елин бағар,
Қасқалдақ хәм көлин бағар,
Қатынлардың жолын бағар,
Сендей жигит, қарасам мен.

Өйтп, иним, қатты қашпа,
Нар буұрадай көбик шашпа,
Бир күн мурның тийер тасқа,
Қатты уятқа қаласаң сен.

Байлығым бар деп буұсанба,
Дүнья жеткизбес қуұсаң да,
Атадан алтау туұсаң да,
Ўатаныңа дарасаң сен.

Бердақ айтар, жассынғандай,
Әўметің жоқ ассынғандай,
Бақсы ағанды бассынғандай,
Иним еле баласаң сен!

- Мениң

Бул дүньяға келгели,
Болды ма айтқаным мениң?
Ес-ақылымды билгели,
Бар ма көрмегеним мениң?

Қалем алып хатлар жаздым,
Қайғыдан жүдедим, аздым,
Жүзден жүйрик мыңнан оздым,
Аз емес билгеним мениң.

Бир кәмийне талып-илим,
Өзимде жоқ аса билим,
Тәңирим берген төкпе тилим,

Төгер кеўлимдеги мениң.

Көрер ғарип жүз мың хазар,
Бердимурат дағын жазар,
Сөз аңбаслар салмас нәзер,
Сөзлерди тыңлап мениң.

Ғамлы кеўлим шегер нала,
Залым жәбиринен сат пара,
Хақтың хәмирине не шара,
Үгер үстиканым мениң.

Мерекеде опак болдым,
Еңгезердей сопақ болдым,
Көлге барсам, қопақ болдым,
Аўым майламады мениң.

Тыңлап, журтларым, найлейин,
Тилимди тартып сөйлейин,
Бул заманға мен не дейин,
Айтқаным болмасдур мениң.

Мен аллаға дад етермен,
Кәмбил пирди яд етермен,
Өтирик айтып, нетермен,
Кеўлимде әрманым мениң.

Ойланың енди, халайық,
Усы ма бизге ылайық?
Бәримиз бир ис қылайық,
Сөзимди тыңласаң мениң.

Басыма түсти қыямет,
Бул заман болды әламат,

Жоқ шығарлар сау-саламат,
Барлығы ойымда мениң.

Жақсының гүли солмасын,
Қаза жетпесин-өлмесин,
Ғарипке жәбир келмесин,
Өлгенше нийетим мениң.

Күнхожаны тақыйық көрдим,
Әжинияз бенен бір жүрдим,
Айтқанына қулақ түрдим,
Ирикпеди сөзимди мениң.

Хақ жолына белім бағлап,
Қара бағрым турман дағлап,
Жүре алмадым бес күн шағлап,
Барлығы ойымда мениң?

- Дәуран

Келгенсоң адам көп жасқа,
Қартайған соң болар қаста,
Гүңиртленип көзим жасқа,
Бул басымнан өтті дәуран.

Жигирма бес өтті жасым,
Кемейди қурбы-қурдасым,
Қайғыда болды бул басым,
Әрманлықта өтті дәуран.

Мени салып жанған отқа,
Күйдирип өкпемди партқа,
Кем таслады бизди артқа,
Сөйтип бизден өтти дәўран.

Бай болмадым жыйнап малды,
Бий болмадым бийлеп елди,
Бәри меннен әдира қалды,
Кереги жоқ ондай дәўран.

Жутым болды маған қыйын,
Мал болмады жыйын-жыйын,
Қайда маған берген сыйың?
Көп әўере еттиң, дәўран.

Байға бардың, бахыт болдың,
Сынбайтуғын сахыт болдың,
Жөнин таптың қыйсық жолдың,
Хәркимлерге кеттиң, дәўран.

Жарлы көрсең жантаспайсаң,
Жүги аўырға қолдасбайсаң,
Ақыл көрсең ойласпайсаң,
Ақылсыз жорға дәўран.

Астымда пырағым ешек,
Төсенерге хәм жоқ төсек,
Малы жоқты еттиң өсек,
Күлки қылдың бизди, дәўран.

Ата-анама келмедин,
Бизге мал-халды бермедин,
Қасыма мениң келмедин,
Бул басымнан өттиң дәўран.

Сен тойған болсаң, мен де тоқ,
Басымнан өттиң дүнья боқ,
Маған да сен керегиң жоқ,
Қашсаң жолың болсын, дәўран!

- Ақыбет

Заман нешик заман болды?
Ақыры болғай ақыбет.
Кеўиллерге қайғы толды,
Қайғы тарқағай ақыбет.

Хызмет етсең, халық ушын ет,
Зинхар нәмәртке бурма бет,
Жаманнан қаш, аўлаққа кет,
Қарасы жуғар ақыбет.

Жаманларға хызмет етсең,
Дослық мийримин көрсетсең,
Исти кейинг сүйретсең,
Ис ўайран болар ақыбет.

Жақсыға етсең хызметти,
Ол да етер көп иззетти,
Исиң болып берекетли,
Сонда келисер ақыбет.

Әя дослар, тардур заман,
Бастағы бул күнлер жаман,

Тас буршақлы қара думан,
Ақыры болғай ақыбет.

Бастан көп саўда кеширдим,
Қолымнан сунқар ушырдым,
Ғапылда кәрўан көширдим,
Болар ма енди ақыбет?

Бердимурат суўпы болдың,
Сен кимлерге усас болдың?
Мудам елге несип қуўдың,
Несип болмады ақыбет.

- Екен

Жигитлик деген нар екен,
Ғаррылық деген жар екен,
Қартайған соң жасың жетип,
Кең дүнья саған тар екен.

Билгир сөзи ўәсиятдур,
Яқшылардан шарафатдур,
Ғарры сөзи нәсиятдур,
Билмегенлер надан екен.

Билгенлерди тыңламаған,
Гәп мәнисин аңламаған,
Үлкеннен нәсият алмаған,
Ақылсызлық болған екен.

Сәлем бермей ғаррыларға,
Хазар берип пақырларға,
Аларын қараў оларға,
Бийинсаплық болған екен.

Дүньясы бийхесап ерди,
Жети дүркін жылқы жыйды,
Қарун дүньяда не көрди?
Дүнья соңы ұайран екен.

Бул дүньяға кеўил берген,
Өлмеймен деп ғапыл жүрген,
Жети ықлымға хүким сүрген,
Искендер не болған екен?

Жарлының көрер күни жоқ,
Үстине кийер тоны жоқ,
Бүлбилдің қонар гүли жоқ,
Гүл деп шатқа қонған екен.

Қарап болған екен күним,
Сөйлей алмай өшти үним,
Жарлыға болмай бир тыным,
Бир тамақ деп жортқан екен.

Жуўырып-жортып тамақ таппай,
Тамақ тапса үстин жаппай,
Күндиз жүрип, ақшам жатпай,
Тәғдир усылай болған екен.

Сөзлерим дәрьядай тасты,
Бүлбил сайрап жолға түсти,
Бизге тағдир қылған исти,
Тадбил қылмақ ялған екен.

Ҳешким нәзер салмас бизге,
Айтып турман, халқым, сизге,
Бул сөзди қалдырдым изге,
Көп сөз зая кеткен екен.

Келер ме екен бизге мурат,
Исимизди алла оңлап,
Усы жерде Бердимурат,
Сөзин тамам қылған екен.

- Надан болма

Жөн-жосақларды сорамай,
Азаматлыққа жарамай,
Алды-артыңды барламай,
Ләтте пәмли надан болма.

Шапанды салып ийнине,
Түсип баяғы пейлине,
Қошшы ертпей кейниңе,
Сен басқадай надан болма.

Сениң әкең Қулым жаман,
Оннан қалай туўдың аман?
Сендейлерге емес заман,
Жерменге ерип, жермен болма.

Әкең сениң мурап па еди,
Бундай хәмел сорап па еди?

Елден салық жыйнап па еди?
Әкеңе тарт, жермен болма.

Сениң теңиң емес хәмел,
Қолыңа ал онсери бел,
Атызға барып шапқыл шел,
Ақылымды ал, онлық болма.

Жармаңды иш, белиңди буў,
Шаршасаң иш қайнаған суў,
Сөйт те әкеңнің жолын қуў,
Наданға ерип, надан болма.

Ақылымды алсаң иним,
Тап өзінде болса билим,
Усы айтып болған жерим,
Халыңды бил, надан болма!

- Билгейсиз

Биреў менен жолдас болсаң,
Шығыс жағыны билгейсиз.
Сапар шығып хәмдам болсаң,
Сыры-халыны билгейсиз.

Ғақ жолында сабыр етип,
Душпанларға жәбир етип,
Талабыңа ықлас етип,
Болажағыны билгейсиз.

Хаял алсаң, жақсыны ал,
Көп тыңлап сөзге құлақ сал,
Көркін алма, минезін ал,
Әуелден сынап көргейсиз.

Хаслы кәрім қара мениң,
Жүрек бауырым пара мениң,
Кеулим толы жара мениң,
Бул гәптиң парқын билгейсиз.

Бер дегенде достыңа бер,
Душпанды етип қара жер,
Хаслан қайқайып болма шер,
Нәсиятымды илгейсиз.

Жигит қанаты ат болар,
Ат жигитке қуғат болар,
Өлгенше ұақты шад болар,
Аларның парқын билгейсиз.

Аға беглер жасым орта,
Айтқаным жоқ сөзди жорта,
Исимде болмағай қата,
Сөзимнің парқын билгейсиз.

Ағалар, мен шайыр болдым,
Гүл едим, қуұрадым солдым,
Шығып дүньяға не көрдим?
Ахыұ-зарымды билгейсиз.

- Қарамас

Жаман болса туўысқаның,
Күйип-писип шығар жаның,
Гүл жүзиңнен қашар қаның,
Өлсеңдағы ол қарамас.

Малы болса неше түлик,
Жаяў қалсаң бермес көлик,
Ашық жолды қылар илик,
Көзиң қалғанда қарамас.

Саўарға саўын болмаса,
Қабың ғаллеге толмаса,
Бәршеси тайын турмаса,
Жаман туўысқан қарамас.

Басыңда болмаса бағың,
Айта-айта талар жағың,
Ден саўлықта алтын тағың,
Қыйсайсаң хешким қарамас.

Малың болмаса қолыңда,
Жатар душпаның жолыңда,
Досларың болып жаныңда,
Хал-жағдайыңды сорамас.

Хәл дәрманың кетсе бойдан,
Шығалмассаң терең ойдан,
Қалсандағы жыйын тойдан,
Аты барлар хеш қарамас.

Жетпесе тоның дизине,
Намыс етип өз-өзиңе,
Тоны тазаның изине

Ериўге жигит жарамас.

Малы бардың дослары көп,
Малсыз жүрер уўайым жеп,
Дүньяда саған етер еп,
Кеткен дәўлет ҳеш қарамас.

- Кеткен келер ме?

Қолларына қобыз алып,
Мойыныңа нота салып,
Жыласаң да ўай-ўай салып,
Кеткенлер қайтып келер ме?

Басыңды тасқа урсаң да,
Сынғанша мойын бурсаң да,
Зар әйлеп жолда турсаң да,
Кеткениң қайтып келер ме?

Қус болып қанат қақсаң да,
Суў болып тасып ақсаң да,
Гәўхардан шырақ жақсаң да,
Кеткенлер қайтып келер ме?

Ақыллы, дана болсаң да,
Дүньяның жүзин шолсаң да,
Қызыл гүл дейин солсаң да,
Ойланың, кеткен келер ме?

Атақ, абырайлы болсаң да,

Жәмшид дәўлетин жыйсаң да,
Аўзың менен қус алсаң да,
Бир кеткен қайтып келер ме?

Қара жерди тепсеңдағы,
Гөр қушақлап өпсеңдағы,
Исип, семип кепсеңдағы,
Ойланың, кеткен келер ме?

Дүнья-малыңды шашсаң да,
Ғазийне аўзын ашсаң да,
Қанатлы қус боп ушсаң да,
Кеткенлер қайтып келер ме?

Белиңди беккем буўсаң да,
Атадан артық туўсаң да,
Өмириңше дүнья қуўсаң да,
Кеткен дүньялар келер ме?

Қасыңа жаршы алсаң да,
Жаҳанға хабар салсаң да,
Ғақлап қалендер болсаң да,
Кеткен дәўранлар келер ме?

Пәлектің гәрдиши жаман,
Шаху – гәда қалмас аман,
Ғеш ким тулға болмас оған,
Бендеси оны билер ме?

Солдырмағыл қызыл юзин,
Қайтып қонбас алғыр базың¹.
Ғаққа шүкир етпек лазым,
Өзи әкетсе, келер ме?...

¹ Баз - қус

- Қара түптің қырманьында

Қара түптің қырманьына,
Бердақ бақсы мийман болды.
Тоғыз батпан қызыл тары
Жигитлерден инам болды.

Мен жүрмен елге қайталмай,
Жигитлер болды шайтандай,
Қолдаўлыға қосық айталмай,
Көкирекке әрман болды.

Қара түптің қырманьы шок,
Ялғаншының қайғысы көп,
Тары түе дәнги де жоқ,
Тары қырман-қырман болды.

Бекназары беглик етти,
Сийсериге күши жетти,
Қалған жағы қайда кетти?
Ақыр түби ялған болды.

Тары сабаны артқаны,
Арман-берман жортқаны,
Ата жолына тартқаны,
Мерекеси ўайран болды.

Әўелха пайласып алды,
Қырманшыға салық салды,

Серекеси бермей қалды,
Бул иси дым жаман болды...

- Қыйналма

Кеткен жоқ әкеңнің малы,
Қыйналма, Сайым, қыйналма.
Атыңның кеткен жоқ жалы,
Қыйналма, Сайым, қыйналма.

Атың сениң молла Сайым,
Қырман пайты – сениң ғайың.
Үсир, питир болар тайын,
Кеткен тоныға қыйналма.

Ертең келер үсир, питир,
Несибеңе еткіл шүкир,
Дүнья келер салсаң зикир,
Кеткен тоныға қыйналма.

Жойылыпты жалғыз тоның,
Соны айтып қызды жоның,
Ертең орны толар оның,
Кеткен тоныға қыйналма.

Келер ертең тери-терсек
Бир әүләкпер болар исек,
Жойылса истипара кесек,
Оған, моллеке, қыйналма.

Истипара кесек жойылды,
Излеп көзлерің ойылды,
Қай маңлайшаға қойылды,
Табылар ертең, қыйналма.

Қара маған көзіңди ашып,
Отыр неге аңың қашып,
Буншама дегбірден сасып,
Жалғыз тоныға қыйналма.

Журттан аларсаң қудайы,
Көрер күнің сол удайы,
Мәлим ғой молланың жайы,
Гөне тоныға қыйналма.

- Әдил қалмақ

Тәрип етсем, Әдил қалмақ,
Айтып өтейін билгеним.
Ұаспын айтып хатқа салсақ,
Хәм еситип, хәм көргеним.

Шарұа гезер қоныс пенен,
Үлпет болдың болыс пенен,
Ашна яр-дос биліс пенен
Ялғанды ойнап күлгениң.

Атаң сениң таудан асқан,
Несибесін бунда шашқан.
Көргенин қоржынға басқан.

Олжа қыздур мамаң сениң.

Олжа қыздур мамаң нашар,
Оннан туўған түбиң қулшар,
Қул тухымы қулға усар,
Досым аўсар бабаң сениң.

Ата-бабаң өткен жери,
Той-сәранжам еткен жери,
Журтқа хызмет еткен жери,
Қазақдәрья – жайың сениң.

Соғымыңның бәри семиз,
Аттан – айғыр, малдан – өгиз,
Есап етсең еки сегиз,
Байлап сойған қойың сениң.

Айдос бий дәрьядай тасты,
Үш ағаш қурып киси асты,
Арзы қосқа адам қосты,
Солардай зулымың сениң.

Жүзден жүйрик, мыңнан тулпар,
Қус жақсысы туйғын, сунқар,
Қырқ адам болса хызыр бар,
Не билсин сахрайың сениң.

Тойханаға қаздық ошақ,
Сақалыңа буўрыл бир қушақ,
Көзиң ала, мурның шошақ,
Ғаслы қулдур бабаң сениң.

Тойға адам көп келеди,
Сый көремен деп келеди,

Қулен болыс өкпеледи,
Келмеді ме шамаң сениң?

Той бермек не еді мақсетиң,
Билсең тойыңда ақсадың,
Шүршит қалмаққа уқсадың,
Лалаұлаған тилиң сениң.

Қосым қарақшы нөкерин,
Көп екен қайқы хәкериң
Алпыс батпан шай-шекериң,
Жетпис батпан яғың сениң.

Қудаң болыс, сен ақсақал,
Азайғандай көп ғалмағал,
Бул сөзлерім емес ғауал,
Теңлесипти бойың сениң.

Хаялың сениң балғалы,
Өзиң ақсақал болғалы,
Балғалыдан қыз алғалы,
Самбырайды сабаң сениң.

Сирә сениң дузың кемди,
Дүзиу бермеңің төреңди,
Зарлаттың Есет гереңди,
Тил хазары бабаң сениң.

Шүршит қалмақ жетти пәрең,
Әкең сениң Есет герең,
Болыс болсаң адам жерең,
Абырай ақсақал болғаның.

Сен жүріпсең елди гезип,

Хәркимге берген бир несип,
Пухараң жүр сеннен безип,
Абырайың кетти сениң.

Бердекең айтар күйгеннен,
Ғаслы-затыңды билгеннен,
Бундай ақсақал болғаннан,
Жақсы еди өлгениң сениң.

- Ким айтар

Атасынан жаман туўса,
Оны жақсы деп ким айтар?
Ақылсыз хәм надан болса,
Оны жақсы деп ким айтар?

Адамды адам демесе,
Азамат қәдириң билмесе,
Жылағанларды көрмесе,
Оны әдил деп ким айтар?

Халыққа нәзер салмаса,
Бостанлық, жайлық қылмаса,
Әдил болып сорама,с,
Оны патша деп ким айтар?

Жаўыз гүнасын билмесе,
Билип дарына илмесе,
Хәммени бирдей көрмесе,
Оны басшы деп ким айтар?

Жылағанды жубатпаса,
Бауырларына тартпаса,
Халық татқанды татпаса,
Оны султан деп ким айтар?

Айтқан арызлар питпесе,
Дады патшаға жетпесе,
Дуұры төрелик етпесе,
Оны төре деп ким айтар?

Хақ – нехақты билеспесе,
Әдилсиз хұким ислесе,
Түйилген дауды шешпесе,
Оны қазы деп ким айтар?

Қара қылды қақ жармаса,
Болар исти айта алмаса,
Айтқаны туұры болмаса,
Оны ийшан деп ким айтар?

Ғарипке нәзер салмаса,
Пақырға пайда қылмаса,
Гүнгиралы жай салмаса,
Оларды бай деп ким айтар?

Мойнына пота шалмаса,
Нәпсине тыйым салмаса,
Өзи минайым болмаса,
Оны суұпы деп ким айтар?

Қара суұды тындырмаса,
Қара тасты сындырмаса,
Шөлге аұыл қондырмаса,

Одамбасы деп ким айтар?

Жарқ-журқ етип мийман көрсе,
Тапқанын қонаққа берсе,
Малсыз халын байдай көрсе,
Оны гәда деп ким айтар?

Қашырым сөзди аңбаса,
Дәрьядай ағып – тынбаса,
Тиллеринен пал тамбаса,
Оны шешен деп ким айтар?

- Пана бер

Қалай-қалай болды заман,
Күннен-күнге болды жаман,
Қаплады күн жүзин думан,
Бендеге өзиң пана бер.

Сыран болды, үргин үрди,
Көз көрмеді қара жерди,
Нәмәртлер жеңип тур ерди,
Бир алла, өзиң пана бер.

Пана бергил қадир куда,
Шийрин жаным болсын пидә,
Күннен-күнге болдық геда,
Биздей сорлыға пана бер.

Заман түнек заман болды,
Заман емес, думан болды,

Думаннан да жаман болды,
Бендеге өзиң пана бер.

Бенде едик шүпхәсиз ҳақ,
Биздей сорлыға бергил бақ,
Посар болды аяқтан халық,
Жалаңасларға пана бер.

Бәрше қырдан асар болды,
Шөлистанды басар болды,
Қарақалпақ посар болды,
Халыққа ақыл-дана бер.

Қанатынан қайрылған бар,
Жарым жолда шойырылған бар,
Дойнағынан майрылған бар,
Оларға өзиң пана бер.

Биреў жүр тамақ табалмай,
Ашлыққа илаж қылалмай,
Еңбек ҳақысын ала алмай,
Өзиң соларға пана бер.

Биреўлер бар аш қарыны,
Тартып ап залым барыны,
Тапбай басалай тарыны,
Соларға өзиң пана бер.

Биразлар жүр молла болып,
Аўзында бәрха олла болып,
Тил ушында алла болып,
Сондайларға жаза бер.

Биразлар жүр суўпы болып,

Кеўилине пикер толып,
Биразлар жүр гүлдей солып,
Соларға енди пана бер.

Алдымды байқап көрерге,
Тең-қурбы менен жүрерге,
Ғәриплерге қол берерге,
Мен сорлыға дәрәмат бер.

Жоқтың иси әрман менен,
Бардың иси пәрман менен,
Қайғы-хәсирет ғам менен,
Өтти өмирим, пана бер.

Жетписке хәм келди жасым,
Күйиктен ағарды шашым,
Не саўдаға түсти басым,
Мендай сорлыға пана бер!

- Мүйтен еллери

Дослар, тәрип етсем мүйтен еллерим,
Шарўаға жай, шөби отлақ жерлери,
Ахыў-тоғын билдирмейди көллери,
Мүйтеннің балықлы теңизи барды.

Бекире сазан ушын аўлары барды,
Қаст еткен кисиге даўлары барды,
Күн ортадан мунарланып көринген,
Мүйтеннің Тербенбес таўлары барды.

Сауытбайдың жән-жағасы саматты,
Балығынан аўқатлары абатты,
Қыз-жигиттиң шайнағаны набатты,
Мүйтеннің абадан еллери барды.

Моллалары айтар бес ўақ азанын,
Жуўыстырып асып қояр қазанын,
Барса алар көлдің сары сазанын,
Мүйтеннің жыранлы жылымы барды.

Шарўа халқы теңиз бойын жағалар,
Жерлери бай, отлақ жерин сағалар,
Мүйтен менен бәс тутпаңыз, ағалар,
Мүйтеннің Баймамбет пирлери барды.

Жылўа менен жаныңды алған көзлери,
Шекерден шийриндур айтқан сөзлери,
Он төрт күнлик айдан зыят жүзлери,
Мүйтеннің не жаман қызлары барды.

Айтар жерде әдепсиз сөз айтпаған,
Туўры сөз келгенде тилин тартпаған,
Қасарысса хан хәм бийден қайтпаған
Мүйтеннің Бийсенбай шерлери барды.

Қатыны балығын қақлайды дузға,
Тапсырып үйлерин бақташы қызға,
Қорықпастан минеди бир ели музға,
Сонындай жигитлер мүйтенде барды.

Талап етер бир-бирине жарысып,
Интимақлы барымына барысып,
Мүсәпир адамға бәрха қарасып,

Мүйтеннің ел бағар жигити барды.

Түркстаннан келип теңиз жайлаған,
Желли күни қорықпай қайық айдаған,
Көл жағалап, елдің ғамын ойлаған,
Ақыллы жигитлер мүйтенде барды.

Еситкен бул сөзден таппайды қыяў,
Кемели жүреді, жүрмейді жаяў,
Қолында ескеги, үш қулаш таяў,
Мүйтеннің кемели жигити барды.

Атым Бердимурат, алланың қулы,
Өмиринше сахрада өскен бұлбили,
Сөзимнің болмаслар ғалетий жери,
Мениң айтқан сөзим хәр жерде барды.

- Муўса бақсыға

Адамзаттың жанға хэзин,
Гүллендирген кеўил жазын,
Жағымталлы сөзи-сазын,
Тәрип етейин Муўсаның.

Таңландырған патша, ханды,
Саз бенен ериткен жанды,
Бәрше бақсыға султанды,
Әўмети асқан Муўсаның.

Тәрип етсем оны, дослар,

Адамзаттың ұақтың хошлар,
Қайырылады ушқан қуслар,
Сазын еситсе Муўсаның.

Алақайыслы дуўтары,
Халықтың сүйген қарыйдары,
Адамзаттың шын сунқары,
Сазын еситсең Муўсаның.

Еденбайдың жолы уллы,
Келди сөзи Мақтумқулы,
Хаўазасы журтқа толы,
Лапызын көрсең Муўсаның.

Өтеп бақсы, Алланияз,
Хәр жағынан қызығы аз,
Қыс күніңды етеди жаз,
Сазын тыңласаң Муўсаның.

Жуманияз, Қурбан бақсы,
Айтқан жерде түйе басты,
Хаўазы бүлбилден жақсы,
Қусты қайыраң Муўсаның.

Құлманбеттің сөзи уят,
Халмураттың сазы зыят,
Сөзлери өңшең нәсият,
Ақыл ендирер Муўсаның.

Бақсыға жүйрик Байнияз,
Шалқып өтті қысыў хәм жаз,
Айрылмайды саз хәм хаўаз,
Буған сөзи жоқ Муўсаның.

Қутлымурат, Серек деген,
Хеш нәрсеге керекпеген,
Тыңдағанларға йош келген,
Сазын еситсең Муўсаның.

Әжинияз сөздің ийеси,
Бақсылардың сүйген досы,
Халықтың келтирген йошын,
Сазын еситсе Муўсаның.

Сәйекениң аты бақсы,
Саздан көре сөзи жақсы,
Шалабай сөзге масақшы,
Бир аўыз сөзи Муўсаның.

Дурысберген хәм Бегнияз,
Саз-сөзінде нәтийже аз,
Қурылады жағымлы жаз,
Сазын тыңласаң Муўсаның.

Еденбай сөзге көп уста,
Керимберген гөне нусқа,
Түри мегзер алғыр қусқа,
Келбетин көрсең Муўсаның.

Сейтназар хәм Сейтек деген,
Айттырсаң тәсир етпеген,
Мереке саўған еп пенен,
Сөзи садаға Муўсаның.

Айеке менен Муртаза,
Шертип өтти мудам қазба,
Сазыў-сөзінде жоқ маза,
Лақабын есит Муўсаның.

Қолдаўлыда шын қаралпақ
Тәрип еткен шайыр Бердақ,
Басына қонып дәўлет-бақ,
Сайрап өтипти Муўсаның.

- Мегзер

Мәнжиўли, бексыйық минер кемеге,
Хәддине бақ бизди қоңырат демеге,
Қызлардың шығады геўирек жемеге,
Сениң салланысың сәлбиге мегзер.

Қоңыратта Ғанийбай малға ғаныйды,
Ережеп сыншыңыз киси таныйды,²
Бийлерің бир-бирин сырттан сайыйды,
Ибрайым Аллашың шайтанға мегзер.

Бий болып қытайда Пазылбек өтти,
Қоңырат Ерназарға көп қаслық етти,³
Пухарасы тозып тум-тусқа кетти,
Малыны гүрт⁴ алған шопанға мегзер.

Улыс уламадан бузылса нетер,
Ийшанның ибилиске дәрис үйретер,⁵
Келиннің бөксесин шымшылап өтер,
Уламаң ибилистен азғана мегзер...

¹ Бул қосық пүтин нусқада табылмай атыр.

² *Ережесі сынышы – қыпшақтың бийі Ережесі (халықта оны "Ережесі тентек", "сынышы бий" деген лақапта жүритеді)*

³ *Бердақ бұл жерде хәм буннан кейінгі қатарларда Ерназар алакөз баслаған халық көтерілісине қыянет қылған он төрт урыўдың бий хәм уламаларына гийне етип атырса керек.*

⁴ *Гүрт – Бөри, қасқыр.*

⁵ *Дәрис – сабақ.*

- Кәлан уста

Ақ қаланың ең шебери,
Ағаш усталық хәнери,
Өзин хәммеден илгери
Есаплаған Кәлан уста.

Тал ағаштан түйме соққан,
Хәнери хәммеге жаққан.
Сәккиз теңгемизди қаққан,
Бир қапыға Кәлан уста.

Бұл исиң сениң уятты,
Питкер тезирек аманатты,
Берген қапым бир жыл жатты,
Ықрары жоқ Кәлан уста.

Бунша ықрарсыз болғаның,
Буйырармекен алғаның,
Усталы ел бузылғанын
Сеннен көрдик Кәлан уста.

Аманатымды сорасам,
Сонша неге бад урасаң?
Бий, молла келсе үйиңе,
"Алып кет" деп жууырасаң.

Қапыға ағаш жыйнадым,
Сонша қатнасып қыйнадың,
Соққан қапыңа сыймадым,
Бул неткениң, Кәлан уста?

Хәмме саған қарар екен,
Елдің мұтажы бар екен,
Пейлиң қапындай тар екен,
Кәлан емес, ялан уста.

Айттым туұрылық гәпини,
Питкермей елдің мәпини,
Бейишке курсаң бул қапыны,
Сен сыймассаң, Кәлан уста.

Бердимурат мениң өзим,
Журтқа жақпаған минезиң,
Алағой қапыны бизиң,
Ат етерсең Кәлан уста...

- Жәметке

Боранбай улы Жәметсең,
Қый көтерген себетсең
Елди де қудай урған екен,
Сен де бийликтен дәметсең...

ПОЭМАЛАР

- Шежире

... Көриңдер халықтың шежиресин,
Есит шежирениң мәнисин,
Бәршениң ата-бабасын,
Айтып баян қылған екен:

Әнес, Мәлик екки киси,
Пайғамбардың сахабасы,
Әнес – қазақтың бабасы,
Шундын "алаш" болған екен.

Мәликтің уғлы – Разықак
Яшлығында қойды ғулпақ,
Кийген екен қара қалпақ,
Шундын "қалпақ" болған екен.

Сахра халқы көшип гезбек,
Кәнтли жерден ұатан дүзбек,
Қалпақтың уғлыдур өзбек,
Өзбек жекке болған екен.

Өзбек яшында үйленди,
Он бешинде уллы болды,
Аның атын Жийен қойды,
Жийен батыр болған екен.

Жийенге хақ нәзер салды,

Мал-дүньясы абад болды,
Жийен зағыйпны көп алды,
Үш зағыйпы болған екен.

Бәйбишеден Майқы туұды,
Сыпайылық жолын қуұды,
Озалдан өзи бий болды,
Хан атасы болған екен.

Майқының уғлы Жайылған,
Йәне бириси Сейилхан,
"Жайылған" аты уран болған,
Қоңырат уран қылған екен.

Жайылған билән Сейилхан,
Сейилхан – яўмыт, туркмен болған,
Майқыдан туўып айрылған,
Ол Қоңыраттың туўғаны екен.

Бир зағыйбы Сәрназ екен,
Хүри-пәрийдің өзи екен,
Қытайы-Қотанның қызы екен,
Жийен шуннан алған екен.

Сәрназдан туұды Қытайбек,
Қытайы тон қылды жөргек,
Йәне биринің аты "Шақ",
Қытай-қыпшақ болған екен.

Малы-дүнья тилла болды,
Кийген тоны хилла болды,
Қытайбек да молла болды,
Илми талып болған екен.

Молла намаз шүриў¹ етти,
Шақ алдынан йүгирип өтти,
Намазыны пасыд етти,
Ол бузғыўшы болған екен.

Шақ яш бала ерке уғлы,
"Қып" демеклик әреб тили,
Қыпшақдур түрки мәниси,
Шуннан "Қыпшақ" болған екен.

Қытайбек хәм қой жыйнады,
Қойы жақанға сыймады,
Ала таўларды жайлады,
Ол таў уран болған екен.

Қыпшақ хәм жылқы жыйнады,
Желиге қулын байлады,
Қымыз сабасын сайлады,
"Тоқсаба" уран болған екен.

Бир зағыйыптан еки ул болған,
Мүйтен билән Қыят туўған,
Туўған анасы Арыўхан,
Қыятқа уран болған екен.

Жийен ортасына қонды,
Майқы оң жағына қонды,
Қытай сол жағына қонды,
Шуннан оң-сол болған екен.

Мүйтен туқымы тентек болды,
Жайылғанға саўда салды,
Жайылған бий бәрин қырды,
Екки бала қалған екен.

Оннан екки бала қалған,
Баланы асырап алған, -
Аны сақлаған Ақшолпан,
Мүйтенге уран болған екен.

Өзбек және зағыйп алды,
Қалыңы йетти сан болды,
Йетти сан ат шуннан қалды,
Оннан үш уғыл туўған екен.

Теке, Кене, бири Маңғыт,
Маңғыт деген гүлли Маңғыт,
Теке деген Теке – Яўмыт,
Кене Маңғыттың туўғаны екен.

Кенениң Маңғыт ағасы,
Кене тентекдур иниси,
Хәр ис етсе кесдур иси,
Ол Кенегес болған екен.

Шөллерге гезер жейраны,
Жейранға қурған араны²,
Кенегес – Маңғыт ураны –
"Жаўлы – шаўқай" болған екен.

Мүйтен, Қоңырат, Қытай, Қыпшақ,
Кенегес – Маңғыт ақ пышақ,
Бәри алты урыў қаралпақ
Көшкенде айрылған екен.

* * *

Айланурлар неше заман,

Уллы йуртлар бар мусылман,
Оның патшасы Алтын хан,
Уллы патша болған екен.

Патшада бардур алтын тах,
Қуда берди хәм дәўлет-бақ,
Ол патшаның перзенти йоқ,
Бир нашары болған екен.

Ғасыл әўлад дер затыны,
Көрдим шежиреде хатыны,
Алмалы Көрикли дер атыны,
Хүр периден болған екен.

Патша қызына жай салды,
Жәннет киби сарай салды,
Қырқ қызны хызметкер қылды,
Патша киби болған екен.

Гүмис айна, алтын тарақ,
Жайыны көрсең зербарақ,
Қойып гәўхарий-шамшырақ,
Шуннан яқты қылған екен.

Салған екен уллы жайды,
Жеди набат-шекер, шайды,
Қыз көрмеді күниў-айды,
Шул жайда бәнт болған екен.

Ол қыз он беш яшқа кирди,
Шул сарайда өмир сүрди,
Жайды тесип, күнди көрди,
Күнге хәўес болған екен.

Қыз ашылды, шәйдә болды,
Неше йыллар айда болды,
Шундын хәмилә пайда болды,
Күннен бәхра алған екен.

Алқысса қыз жүкли болды,
Буў сырны анасы билди,
Алтын ханға баян қылды,
Патша хайран болған екен.

Алтын ханды қыял тутты,
Усталарға хәмир етти,
Усталар сандық дүзетти,
Алтыннан қаплаған екен.

Қыз хәмиле язық билән,
Кийим-кеншек, азық билән,
Малы-дүнья қызық былән,
Ол сандыққа салған екен.

Қыз бийшара турды-ятты,
Намазшам болды, таң атты,
Сандықны дәрьяға атты,
Патша хәмир қылған екен.

* * *

Екки адам мерген еди,
Кийик-кулан атар еди,
Дәрьяда сандықны көрди,
Еккиси душ болған екен.

Бириниң аты Томаўылды,
Йәне бире Шыбан йерди,

Мақсудыны куда берди,
Тилек қабыл болған екен.

Томаұыл мылтық көзләди,
Нышананы берк дүзләди,
Шыбан "атпа" деп сөзләди,
Оннан соң атпаған екен.

"Алтын сандық зыят" деди,
"Зарар тийсе уят" деди,
"Туұры атпа, қыя ат" деди,
Шуннан "Қыят" болған екен.

Томаұылдың қахәри қатты,
Сандықтың буршына атты,
Қырға айланды, булар тутты,
Суұдан сүйреп алған екен.

Екки мерген хәм сөзләсти,
Мәсләхәт қылып ойласты,
Иши-тысыны пайласты,
Мәсләхәт шул болған екен.

Шыбан көрип алтынны алды,
Томаұыл тәуекел қылды,
Аның пайы иши болды,
Ўәдеси шул болған екен.

Мергенлер дәрьядек тасты,
Ол сандықтың ағзын ашты,
Қызны көрип, ақлы шашты,
Бир пәрий олтурған екен.

Аят хәдийсдур сөзлери,

Жан алур жадыў көзлери,
Шәмсий қамердур йузлери,
Иләхийдиң болған екен...

Көриңлер бул хаслы затты,
Ешитиңлер илтипатты,
Ләйләтул ақшам толғатты,
Айы, күни толған екен.

Сандық аққан дәрья-суўды,
Ол нашарды нәсип куўды,
Хәзирети Юсуфтей ул туўды,
Атын Шыңғыс қойған екен.

Андын соң Томаўыл алды,
Рәсул сүннет некаҳ қылды,
Томаўылдан бир ул болды,
Бөденетай болған екен.

Ол нашарға рахмет жаўды,
Ҳиммәт қурын белгә буўды,
Йәне хәм бир уғыл туўды,
Ол Бүргелтай болған екен.

Томаўылдың үш уғлы бар,
Шыңғыс бағда лала-гулзар,
Еренлер-пирлер мәдеткәр,
Хаслы күндин болған екен.

* * *

Булар келди онбеш яшқа,
Ана бирдур, ата басқа,
Екки иниси Шыңғысқа

Көп жаманлық қылған екен.

Ол еккиси тәрәп болды,
Шыңғысқа жаманлық қылды,
Шыңғыс йурттан кетер болды,
Кеўли яман қалған екен.

Шыңғыс айды: "мен кетермен,
Дәрья өрине йетермен,
Барып шунда жай тутарман,
Несийбем шул болған екен"...

Алмалы Көрикли йығлады,
Шыңғыс бағрыны дағлады,
Айралыққа бел бағлады,
Зары-гириян болған екен.

Шыңғыс дер: "анда қысларман,
Несип болғанын усларман,
Пәрин дәрьяға тасларман",-
Нышанам шул болған екен.

Анасы айды: "күлмесмән,
Өли-тириңни билмәсмән,
Әжел йетмей мен өлмесмән",
Дийип афған қылған екен.

"Анажан, маған жуўап бер,
Ғаққымға дуўа қылып тур,
Ғәптеде бир дәрьяны көр",
Дийип ўәде қылған екен.

"Паный дүньяға келгеним,
Пәр ақса аман йүргеним,

Әгәр ақмаса өлгеним,
Шуннан мәлим болған екен.

Меннен саған себеп болды,
Жайың қалды қарап болды,
Күйіп бағрың кәбап болды,
Әзелде язылған екен.

Әгәрде жан шықса тәндин,
Разы болғыл, анам, мендин,
Мен хәм айра түштим сендин,
Бахтың қара болған екен.

Қулақ салың ушбу сөзгә,
Өмирим йетмәс тоқсан-йүзге,
Аўел бастан алла бизге
Айралықты язған екен.

Йығларман анам кәбам деп,
Мехрибан пушты панам деп,
Сен йығларсаң жан балам деп,
Қыямет күн болған екен."

Бала, ананың көз яшы,
Урды пәләктің гәрдиши,
Сабыр қылмақ мәртнің иши,
Шүкир субхан³ қылған екен.

"Йығламағыл – қайғы-ғам йеп,
Қылғыл дуўаны рузышәп⁴,
Сени хәққа тапшырдым" – деп,
Хошласып айрылған екен.

* * *

Ели-халқы, пуқарасы,
Тул, йетимнің көзде яшы,
Бийықтыяр малы-башы,
Йурты ойран болған екен.

Яқшылар мәсләхәт қылды,
Алмалы Кәриклиге келди,
Келип уғлыны тиледи,
Тилек қабыл болған екен.

Тилегини қабыл етти,
Келгенлернің иши питти,
"Шыңғыс йурттан шығып кетти",
Дийип, афған қылған екен.

"Бул еки уғлым хан болмас,
Мундин мақлуқ инсан болмас,
Хан болып йурт тута билмес",
Еки уғлыны сынаған екен.

"Қырқ адам талап қылыңлар,
Хәр йергә сораў салыңлар,
Шыңғысны таўып алыңлар,
Ханыңыз шул" деген екен.

Айтқан сөзи нақыл болды,
Алмалы Кәрикли ақыл болды,
Бул сөз йуртқа мақул болды,
Фәтийха оқыған екен.

Хәр урыўға хабар салды,
Қоңыр ат минип Майқы келди,
Қырқ кишиге басшы болды,

Майқы сэрдар болған екен.

Қырк адам болып жэм болды,
Қоңыр атлы жигит ким болды?
Шул қоңыр атлы Қоңырат деди,
Шундин "Қоңырат" болған екен.

Мүйтен ураны Ақшолпан,
Қыят ураны Арыұхан,
Майқыбий Қоңырат болған,
Еккиси қосылған екен...

... Бир неше күнлер йол жүрди,
Қула-биябан шөл жүрди,
Хэр бир йерден сораў салды,
Хеш хабар болмаған екен.

Нийерлердиң суўын ишти,
Не саўдалар басқа түшти,
Арадан алты ай кешти,
Шуңаша тапмаған екен.

Тэкаббирлик таўазықыны⁵,
Хақ кеширсин язықыны,
Ада қылды азықыны,
Аш-эптада болған екен.

Майқы тапты ақыл-ойды,
Хэр күнде бир, атны сойды,
Атның етине бир тойды,
Шуннан аўқат қылған екен.

Сэрдар басшы Майқы бийди,
Отыз тоғыз атты сойды,

Майқы атын соңға қойды,
Ат яқшысы болған екен.

Гезди неше бәлент таўды,
Дәрья-теңизни, атаўды,
Бир күн көрди ақ отаўды,
Майданда қурылған екен.

Сәрдары Майқы бий екен,
Ақ отаў Шыңғыс үйи екен,
Атаў бир белли жай екен,
Шул атаўда болған екен.

Өзгеси майданда қалды,
Екки адам тыңшы болды,
Намазшамда Шыңғыс келди,
Аттан түсип, байлаған екен.

Аңларыны үйге алды,
Ошақ қойып қазан асты,
Қазанын асып ет салды,
Ети қайнап пискен екен.

Өзи қайнайды, писеди,
Бисимилла деп бир асады,
Етти жуп-жуптан қосады,
Кәраматын қылған екен.

Миясар етти жаббар ҳақ,
Хан табағын қойды тақ,
Ясады жигирма бир табак,
Келгенлерин билген екен.

Ашны шара-шара⁶ қойды,

Хан табағын дара қойды,
Бийге екеу ара қойды,
Ұалийхулла болған екен.

"Алың-алың, алың," – деди,
"Сиз меҳрибан болың" деди,
Барлығын бир өзи жеди,
Пәтия оқыған екен.

Шунда булар хабарласты,
Үйге кирип саламласты,
Аман-есенлик сорасты,
Сөзлесип танысқан екен.

Меҳман болып шунда ятты,
Ертеси билән таң атты,
Майқы бәрине сөз қатты,
Хан мәсләхәт болған екен.

Қойды қушбегим метерди,
Шыңғыс ханны хан көтерди,
Майқыға ықтыяр берди,
Хан атасы болған екен.

Хан назарында дәрғаны,
Қурып отауға бәрғаны,
Мәсләхәт қылды арбаны,
Арба керек болған екен.

Қоңырат тапты бир арысын,
Маңғыт тапты бир арысын,
Өзге ағаштың бәрисин,
Басқаларға салған екен.

Шунда Қаңлы уста болды,
Қағып-соғып арба қылды,
Шүйит хәм шүйини салды,
Шуннан шүйит болған екен.

Арбаға Шыңғыс хан минди,
Хан атасы Майқы минди,
Ат жекти, ат арба қылды,
Йолға раўан болған екен.

Бир неше күнлер йол йүрди,
Қула-биябан шөл жүрди,
Аман-есен елге келди,
Ханны алып келген екен.

Қырқ кеше, күндиз той қылды,
Байрақ қойып атын шапты,
Мерген алтын қабақ атты,
Тойын тамам қылған екен.

Хан келди йурты тоқ болды,
Уры-қарақшы йоқ болды,
Зорлығы йоқ, теңлик болды,
Йурты абад болған екен.

* * *

Әуел бабамыз Майқы бий,
Аның уғлы Жайылған бий,
Жайылған уғлы Нағадай,
Нағадай бий болған екен.

Нағадай бий йурт ағасы,
Жумлә Қоңыраттың бабасы,

Отыз уғылның атасы,
Улы отыз болған екен.

Ешитиң йәне бир сөз бар,
Сөз мәнисин билмек дәркар,
Жайылған ураны Қоңырат бар,
Шул отыздың зүрияды екен.

Батырлар кирсе саўашқа,
Нәзер етмес дағы-дашқа,
Жайылғаннан ураны басқа,
Мүйтен билән Қыят екен.

Қоңырат ураны Жайылған,
Мүйтен ураны Ақшолпан,
Қыят ураны Арыўхан,
Хаял уран болған екен.

Хаслы әўлады-затыны,
Көрдим шежиреде хатыны,
Хаял демесең атыны,
Базы бир ерден зыят екен.

Нағадай уғлы Қарабек,
Аның уғлы Жәнибек, Қаллибек,
Жәнибек уғлы Хайдар, Әлибек,
Уғлы екки болған екен.

Әлибектиң уғлы Ақәдил,
Йәне бириси Байәдил,
Хайдардан Едил, Жанәдил,
Ол хәм екки болған екен.

Әжел жетти Хайдар өлди,

Екки уғлы йетим қалды,
Төргиси еншилес болды,
Бирге талап қылған екен.

Дүнья бийжай ҥадден асты,
Ол төртиси енши алысты,
Малларына тамға басты,
Тамға шуннан қалған екен.

Қолына басқан Қолдаўлы,
Санына басқан Ашамайлы,
Жуптан басқан Қостамғалы,
Тамғасы қос болған екен.

Төртисиден зүрияд қалды,
Жазылған шежире хат қалды,
Ҥайдар, Елибек ат қалды,
Себеби шул болған екен.

Нағадай уғлы Қарабек,
Аның уғлы Қалбек, Жәнибек,
Қалбек уғлы Қулжан, Толыбек,
Ол хәм екки болған екен.

Еккиси саўдагер болды,
Ханнан жығалы хат алды,
Шуннан Ханжығалы болды,
Себеби шул болған екен.

Қулжан саўдагер гежи⁷ алды,
Гежини сатып саўда қылды,
Шуннан Бугежили болды,
Гежи себеп болған екен.

Ақәдил уғлы Толыбай,
Толыбай уғлы Сарыбай,
Сарыбайдың уғлы Бәдекбай,
Базар ғұлпақ болған екен.

Базарғұпақның уғлы Томай,
Бәршени яратты құдай,
Йәне бириси Меңлибай,
Оннан Майшы болған екен.

Томай елши дархан болды,
Ол Томайдан беш уғыл туўды,
Бешиси хәм көсе болды,
Беши бешкемпир болған екен.

Хожакелди, Хажыкелди,
Хажыкелди аўели бек болды,
Оннан Ханкелди, Жанкелди,
Йәне бири Султан екен.

Ханкелди уғлы Қарабас,
Қарабас уғлы Ешнияз,
Ниязның уғлыдур Ораз,
Ол аталық болған екен.

Хажыкелди уғлы Султан,
Андин Айдос, Майбас туўған,
Айдос йуртқа аға болған,
Киси асып, дар қурған екен.

Айдосбий йуртның ордасы,
Екки уғлы – Ырза, Төрес,
Ерназар бий немереси,
Ол қушбеги болған екен.

Мәуиж урған дәрьядай тасты,
Қылышынан қанлар шашты,
Үш ағаш қурып, кисі асты,
Хан сипәтте болған екен.

Ырзаның уғлы Искендер,
Алтын қазық тилла камар,
Искендер уғлы Қалендер,
Бул хәм болыс болған екен.

Толыбайдан Қудайберди,
Қудайберди йетим қалды,
Бир зағыйптан үш уғыл болды,
Хусны яқшы болған екен.

Қожай Қадирқул, Жуман,
Қарасыйрақ хәм Қалқаман,
Қалқаман билән Мүлкаман,
Ол Қожайдың зүриясы екен.

Бул сөзде йокдур шубха-шек,
Хасаннын уғлы Полатбек,
Полаттың уғлыдур Түбек,
Уғлы төртеу болған екен.

Байымнан берги Бекхожай,
Исенбек билән Мырзатай,
Андин соңғысы Айтымбай,
Уғлы Өтеген болған екен.

Байымнан Сүйин, Сиңирбай,
Гүлим, Еркинбай, Жарқынбай,
Жуман, Шоңқара, Атақай

Жуман бийден туўған екен.

Әуел бабасы Жуман бий,
Шоңқара уғлы Аймурза бий,
Махмуд аталық Төребий,
Ели-журттан озған екен.

Бир зағыйптан Даңқлы болды,
Андин қосағы туғылды,
Қазақбай, Бекполат ерди,
Соңы Баспай болған екен.

Мәмбеткулдың үш уғлы бар,
Манақ, Бөлек, бири Қошқар,
Олжа қыз-қалмақ зағыйпы бар,
Қалмақ шундин туўған екен.

Ақәдил уғлы Яқшыбай,
Қудайберген Қараўылбай,
Қараўыл уғлы Дәстолыбай,
Байдан батыр болған екен.

Байданның уғлы Жолымбай,
Аның иниси Меңлибай,
Есен, Түәелбек, Полаттай,
Қайсы батыр болған екен?

Меңлибайдан Бердиәлий бар,
Бердиәлийдің беш уғлы бар,
Қожамбар билән Пирияр,
Түйебай батыр болған екен.

Бириси Асанғалий бай,
Ғайып батыр билән Жанқай,

Сүйіп батыр, Қарабас, Муртай,
Қарлыбай бий болған екен.

Қараұыл уғлы Дурыс, Толыбай,
Қожақхабыз, Жәрменбетбай,
Баймуратбай йәне Боранбай,
Байман, Жумат болған екен.

Күле суұпы Күшимқулы бай,
Бәршени яратты қудай,
Қалменбетниң уғлы Матай,
Ермәмбетбай болған екен.

Қалмухаммед Матай десем,
Йурттан озған бәри шешен,
Ақлық-шаұлығы қазы, ийшан,
Ихтисабын қылған екен.

Қоянбайдан Жәрмәмбет,
Қайыр қылсаң қылма миннет,
Йәне бириси Ырысмәмбет,
Ол Палұан бий болған екен.

Жилхабыз уғлы Турхожа,
Беш намазын қылды қаза,
Өзи бир тентек биймаза,
Базар ғайрат қылған екен.

Турхожа уғлы Базарбий,
Қудайберди, Қурбанбек бий,
Қурбанбек уғлы Қуұанышбий,
Қалмәмбетбий болған екен.

Байәдилден Бесим болды,

Бесимбийден бес ул болды,
Еки уғлы қасыл болды,
Ол Бийке, Бекполат екен.

Қызыл шатыр, жасыл шатыр,
Алдыңызда душман ятыр,
Бийкеден туғды үш батыр,
Жаў көринсе алған екен.

Хожаназар, Сүйиндик, Толас,
Еренлерден болған нәпес,
Бири-биринен кем емес,
Гөруғлыдай болған екен.

Хожаназар уғлы Шералы,
Андин мәхрам Есенгелди,
Мәмбеттиң уғлы Елгелди,
Соңы Абдулла болған екен.

Бекполаттың екки уғлы бар,
Жуўырып-жортып қылды сапар,
Бири Түркмен, бири Бухар,
Ол Әўезбий болған екен.

Шарайна, Әдилбек, Саўытбай,
Сүйиндик уғлы Еримбий,
Сәдирбек жүзбасы, Сексенбий,
Сүйиндиктиң зүрияды екен.

Батыр болды ма Ақтайдай,
Құлжан қазы Қажыбай,
Қуўаныш батыр, Тағай, Тоғай,
Ол Толастың зүрияды екен.

Байәдилден Ашамайлы,
Хайдар уғлы Қостамғалы,
Қандекли билән Қолдаұлы,
Еншисин бир алған екен.

Бир сөз бар, қылалы изхар,
Хайдарның екки уғлы бар,
Малға салған тамғасы бар,
Тамғасы қос болған екен.

Едил малға тамға басты,
Тамғасыны санға басты,
Қос тамға ашамай басты,
Ашамайлы туўылған екен.

Жанәдил хәм тамға салған,
Тамғасыны қолға салған,
Ширжеген билә қарын буўған,
Қолдаұлының туўғаны екен.

Хан хәзиреттен жаўап алып,
Өрикли бойыға қала салып,
Үш урыўға патша болып,
Кеўилдегин қылған екен.

Қаласын мұхим шайлады,
Душманның йолын байлады,
Адам қосып қос айдады,
Бийлер мийримсиз болған екен.

Бай болсаң бол Ғаныйбайдай,
Досан батыр, Досымқулдай,
Исмайыл билән Тоғанайдай,
Қултай баба болған екен.

Жангелди бабаң Жаўлатбай,
Аның уғлы Ғайдар, Елтай,
Ким болды Арзы аталықтай,
Рахматулла болған екен.

Бердақ суўпы дерлер атым,
Қолдаўлы дур қаслы затым,
Ғайдар, Әлибектиң зүриядын,
Айтып тамам қылған екен.

* * *

Алғыр сунқардың нешеси,
Арын Мырзадур кишиси,
Отыз уғылның өзгеси,
Арынша болмаған екен.

Йоқдур сөзимнің қатасы,
Хан Жаныбек қайнатасы,
Ханның қызы бағ шәйдасы,
Хан күйеуі болған екен.

Ғайып Хийўаға хан болды,
Қоразбек хәм султан болды,
Ақыбети ойран болды,
Мәдемин инақ болған екен.

Мәдемин уғлы Әўез инақ,
Қуда берди хәм дәўлет-бах,
Елтезер инақ, Қутлымурат инақ,
Әўез инақтың туўғаны екен.

Нағадайбий минди тулпар,

Салды туйғын, лашын, сунқар,
Сунқар түлеткен туғыр бар,
Туғыр кимде қалған екен?

Тәкәббирлик таўазықыны,
Ғақ кеширсин язықыны,
Ол туғырның қазықыны
Бүрништин саплаған екен.

Елбарыс хан сүрди патшалық,
Патшалықны берди халық,
Ұәзир Ақәдил аталық,
Ханға ұәзир болған екен.

Сәрсеннен Әдийна туўған,
Әдийнадан аталық болған,
Андин Есен инақ болған,
Хийўаға инақ болған екен.

Қызыл баш Нәдирша келди,
Ша келип Хийўаны алды,
Үш жүз алтмыш мың киши өлди,
Ағла шеҳит болған екен.

Тәрийпини дийсем баштин,
Әрмансыз ат билән қушдин,
Нақыра алтын күмиштин,
Туғырны қаплаған екен.

Патшалық аўели дәскедин,
Көрдим қағазда нускадан,
Шаббаз ўәлийдин башқадан,
Нәтийже тапмаған екен...

Хақ бизни яратты инсан,
Мүшкилимни әйлегил ансан,
Нағадайдың уғлы Досан,
Досан батыр болған екен.

Мәнзил узақ, йүги ағырды,
Әжел адамға үгырды,
Алтын қаплаған туғырды
Досан батыр алған екен.

Ол туғыр Досанда қалды,
Досан малға тамға салды,
Мал бөлисип, енши алды,
Туғыр тамға салған екен...

Бабасыдур бий Нағадай,
Досан батыр, батыр Естай,
Оразай, Мамыр, бий Шалысбай,
Алты ата болған екен.

Дәўлетлиден дәўлет кетти,
Бийдәўлетке нәўбет жетти,
Бир он жети батыр өтти,
Ол Досанның зүрияды екен.

Тасаддықдур башы, малы,
Ғиммет берген Ғәзирети Әлий,
Шайтанға мегзер Хийўа ханы,
Алдап шақырып алған екен.

Қызыл шатыр, жасыл шатыр,
Бәршени яратты қадир,
Шул айтқан онжети батыр,
Хийўа хандын өлген екен.

Ол онжети батыр өлди,
Ақ үйге қара байланды,
Матам тутып аза қылды,
Хәм айтып йығлаған екен.

Йузин жыртып жара салды,
Онжети үйге қара салды,
Шундин "қара мойын" болды,
Себеби шул болған екен.

Мәрт яқшы, намәрт йузиндин,
Март уғыл турар изиндин.
Шалысбай бийдин қызыдин
Ол үш батыр туўған екен.

Патша минген алтын тахты,
Ол үш батыр хәм қалпақты,
Дайысы ушын Рустем инақты,
Қарқыратып шалған екен.

Малы-дүнья билән зәрниң,
Болмас баҳасы гәўхарниң,
Қаныны онжети ерниң,
Хақыйқаттан алған екен.

Мүйтен, Қоңырат, Қытай, Қыпшақ,
Кенегес, Манғыт ақпышақ,
Бәри алты урыў қаралпақ,
Үргенишни жайлаған екен.

Аз емесдур, қарақалпақ көп,
Жер майы деп, шөп майы деп,
Қарақалпақны хийўалы жеп,

Мықлым бийзар қылған екен.

Аты қарақалпақ кеңесті,
"Мунда олтырмақ әбесті",
Қарақалпақ бүлди де көшти,
Жолға раўана болған екен.

Бәрше қаралпақ үш мың үй,
Балғалыдан Аннақул бий,
Йуртның яқшысы Едил бий,
Көп нәсийхат қылған екен.

Қарақалпақның бәри кетти,
Арадан неше күн өтті.
Яна дарьясына йетти,
Ғарып-шаршап барған екен.

"Нәсийхатымны тугыңлар,
Сөзимни қабыл етиңлер,
Дәрьяны өтип ятыңлар,
Дарья қала болған екен".

Онтөрт урыў суў өтмәди,
Нәсийхатыны тутмады,
Сөзини қабыл етмади,
Берги яқта болған екен.

Көшип қаштың күни-түни,
Едилбийдің бар ма мини,
Таңла жаўдың йетер күни,
Есабы шул болған екен.

Қоңырат болған өтип жатты,
Онтөрт урыў өтпей жатты,

Таң да атты, жаў да жетти,
Мың баланы алған екен.

Қыпшақ, Қытай екки урыў,
Кенегес, Манғыт төрт урыў,
Менменсиген он төрт урыў,
Йығлай-йығлай қалған екен.

Екки бийден кеңес алып,
Мал баласын берикке салып,
Жайылған атлы Қоңырат болып,
Қайтып суўдан өткен екен.

Қоңырат суўны қайтып өтип,
Яўмыт билән саўаш етип,
Сәрдарыны тирилей тутып,
Хожаназар батыр алған екен.

Мың бала яўмытта қалды,
Сәрдары қалпақта болды,
Сәрдар билән алыс қылды,
Мың баланы алған екен.

Хийўалы менен қас болып,
Хожаназар батыр бас болып,
Артық, Арыс йолдаш болып,
Құрт ойынын салған екен.

Бир қуданың қәлеўинде,
Яўмыт келип талаўында,
Үш батырның жылаўында,
Қызыр Иляс болған екен.

Қызыл шатыр, жасыл шатыр,

Орыста бар губернатор,
Айдос билән Рүстем батыр,
Жығында айтысқан екен.

Рүстем айтты: Қоңыратсаң,
Көп қаралпаққа қосентсең,
Қәўпеки қорқақ, қуры атсаң,
Қоңырат не адам болған екен.

Айдос айтты: Қоңыратпан,
Алмас, гәўхарман, полатпан,
Шыны Қоңырат қасыл затпан,
Маңғыт тәжик туўған екен.

Хызмет еттим ханға, инаққа,
Аға болдым қарақалпаққа,
Бир силтеген шығанаққа,
Мың балаңды алған екен.

Кенегес, Маңғыт, йоқдур есиң,
Қарақшылық сениң исиң,
Үш батырдай бар ма күшиң,
Кимиң шундай болған екен?

Айдос баба шыны йерди,
Алған екен намыс, арды,
Бурынғы өткен ишлери,
Соңғыларға қалған екен.

Айдосбийниң сөзи өтип,
Намысы келип ар етип,
Екки мурыннан қан кетип,
Еси аўып жығылған екен.

Яўмыт ойнады, утылды,
Сәрдары тирилей тутылды,
Қаралпақ жаўдан қутылды,
Жолға раўана болған екен.

Қаралпақ Үргеништен қашты,
Бухар тәрәпине асты,
Барып Елиўбайдан түсти,
Бир неше күн болған екен.

Қаралпақ көшип бүлинди,
Бүлингени сыйыр жылы еди,
Йурт шул йерде үш бөлинди,
Үш тәрәпке кеткен екен.

Кенегес, Манғыт, қырқ жупар,
Шәхрисәбизде – Қытай, Қыпшақ бар.
Жийдели Байсында – Қоңырат бар,
Бир неше йыл болған екен.

Қаралпақ бир мақлук инсан,
Хәр нешиқдур мусылман,
Ата йуртыдур Туркстан,
Туркстанға бармаған екен.

Кәнтли Түркстан әжеп жай,
Онтөрт урыў – аш, Қоңырат – бай,
Шымылдық урлапты Қытай,
Пирден қарғыс алған екен.

Қарғыс алып қудай атып,
Қарақшы болды түн қатып,
Тутып алды аңлып ятып,
Байлап кисен салған екен.

Тутып алып кисен салды,
Уғырлық соңы дуға болды,
Дуға соңында жаў болды,
Атысып-шабысқан екен.

Уғырлап малды ала салды,
Жанасқанға жала салды,
Даўласқанға бәле салды,
Сөйтип көшпей қалған екен.

Түркстаннан Қоңырат көшти,
Сурқанға келип түсти,
Малы-басы оннан да өсти,
Мықлым абад болған екен.

Узақ түсти арамыз деп,
Ашлықтан йоқ шарамыз деп,
Биз хәм көшип барамыз деп,
Келип хабар салған екен.

Келгенлерин урар болды,
Йолын тосып турар болды,
Көшсе йолда қырар болды,
Қоңырат ўәде қылған екен.

Түркстанның йолы алыс,
Онтөрт урыў етти намыс,
Уғырлап көмип көмир-қамыс,
Ялған даўа салған екен.

Ата-бабамыз Жайылған,
Желиге қулын байлаған,
Қазақ жаў болып қоймаған,

Белли нышан қылған екен.

Онтөрт урыў ар-намысын,
Көрдим исиниң шалысын,
Көрсетип көмир-қамысын,
Қоңыратты алдаған екен.

Он төрт урыў көшип бүлди,
Кими йолда аштан өлди,
Сурқанға булар хәм келди,
Қоңыратқа табысқан екен.

Келип Қоңыратқа табысты,
Бәле қададай жабысты,
Йәне жаў болып шабысты,
Ағзы ала болған екен.

Қазақның йылқысын алды,
Аның соңы бәле болды,
Қазақ көп йурт, зорлық қылды,
Қаралпақ қозғалған екен.

Шөлге шыдап қазақ турды,
Әуел көшкен Жаўынғырды,
Жаўынғырды қудай урды,
Үш йыл бұрын болған екен.

Сурқаннан көшип бүлди,
Көшип болып ойға келди,
Жайхун дәрьядан жап алды,
Дийханшылық қылған екен.

Үш жылдан соң Шүллик көшти,
Ана берди алла дәсти.

Аман-есен келип түсти,
Жаўынғырға қосылған екен.

Қарамойын, Мүйтен, Қолдаўлы,
Ашамайлы, Қыят, Балғалы,
Қандекли билән Қостамғалы,
Шүллик тамға салған екен.

Пейли яман Жаўынғырды,
Сумлық етип артын бурды,
Шүллик аны басып урды,
Ақырзаман болған екен.

Жаўынғыр кетти мундин көшип,
Кесе етекте болды нәсип,
Малдан қулақ, қуйрық кесип,
Жаў тамғасын салған екен.

Онтөрт урыў көшпей қалып,
Жаңа дәрьяға қала салып,
Қошназар билән Нуртай болып,
Қазақ пенен шабысқан екен.

Қазақ етти ар-намысты,
Аты алаш болып табысты,
Қошназар қайтпай шабысты,
Қазақтан қырылған екен.

Ат қуйрығын үштен өрип,
Қорыққан екен жаўды көрип,
Қошназарын жаўға берип,
Нуртай үйге келген екен.

Қошназарын таслап кетип,

Қашқанлығына әре тип,
Үйінде бир хәпте ятып,
Нуртай батыр өлген екен.

Бәршени яратты құдай,
Неше жыл көшти, неше ай,
Оймаұыт билән Орынбай,
Нуртайдан соң болған екен.

Қазақта той байдақ, байдақ,
Атан түйе минип жайдақ,
Шериұшиде Төбет, Тайлақ,
Қытайға аға болған екен.

Батырда бардур алтын тах,
Қуда берди хәм дәўлет-бақ,
Айдосбий, Қутлымурат инақ,
Жығын тартып келген екен.

Хәр кимге болды бир нәсип,
Хийұалының кеўли өсип,
Атысып-шабыспай еллесип,
Онтөрт урыұды алған екен.

Яд етип қадир алланы,
Нақ салды салық тилланы,
Сыйлық берип қыз Пилланы,
Айдос баба алған екен.

Айдосбий сыйға қыз алып,
Қыз алып кеўли хош болып,
Ол қызға үлкен той қылып,
Өлеңин айттырған екен.

Йурди Айдосның хұкими,
Қыз-келинлернің сөзини,
Сондағы айтқан өлеңи,
Нақыл болып қалған екен:

"Елим көшти Сәрсәбизге,
Дәрья қуяр көктеңизге,
Қашар телип ғарры өгизге,
Қонырат зорлық қылған екен."

Душманның даўын өширип,
Достың гүнасын кеширип,
Онтөрт урыўды көширип,
Бабаң айдап келген екен.

Қарамойын Жасыбайға,
Андын соңыра Мәнибайға,
Жасыбайдан Аманбайға,
Он еки ата болған екен.

Нешшеге дүнья-мал берди,
Нешшеге илмим-хал берди,
Маңа тақаллим тил берди,
Қуда несип қылған екен.

Ошбу тилнің бар ағасы,
Кеўлимде жайдур шежиреси,
Бәршениң ата-бабасы,
Шундин мәлим болған екен.

Китап көрдим Мусаннифдән,
Сөз ешиттим Андалиптин,
Мениң сөзим бир ҳәриптин,
Бәри тамам болған екен.

Расулға үммет, хаққа қулман,
Құдирет ишини билмән,
Бағда сайраған бүлбиләм,
Ўақтым қазан болған екен.

Жетмиш-сексен яшта өзим,
Бир көзим бар, йоқ бир көзим,
Ўақтым өтти, йоқдур хәзим,
Гүл япырағы солған екен.

Не яқшы-яманды көрдим,
Жети-сегиз ханды көрдим,
Үш дәўир заманды көрдим,
Заман шеп айналған екен.

Алым сөзи шәриятдур,
Дуў жаҳанда шарапатдур,
Ғарры сөзи ўәсиятдур,
Билмәганлар надан екен.

Яшы жеткен ғаррыларның,
Биймар ятқан қастелернің,
Дуғасы мақул оларның,
Адам ғапыл болған екен.

Малы-дүнья зийнет йерди,
Ғадудин деп хабар берди,
Қарун дүньядан не көрди?
Дүнья соңы ялған екен.

Бийғайрат бир бақыл болдым,
Илими йоқ, намақул болдым,
Хақ хәмиримди ғапыл болдым,

Өмирим бийкар өткен екен.

Қуда берди бу зыбанны,
Не рахманы, не шайтаны,
Билмәсман сөзим зыяны,
Халым мүшкүл болған екен.

Жетмиш-сексен яшқа келдим,
Қазан урған гүлдек солдым,
Тәўбе қары суўпы болдым,
Ўақты яқын келген екен.

Шийрин зибан нуктаданлар,
Қулақ тутын мусылманлар,
Мени айып етмеңиз, жанлар,
Нәсибем шул болған екен.

Хужудиндин дәрья ташты,
Дәрбент йықылды, йол ашты,
Қуда тағдир еткен ишти,
Табдил етмек ялған екен.

Бу сөз илаҳийдин келди,
Келип кеўлиме жай болды,
Ишим, тышым бәри толды,
Андын соң айтылған екен.

Бердимурат хакның қулы,
Сахрада өскен бүлбили,
Бу шежирени жылқы жылы,
Халыққа мәшхүр қылған екен.

¹ *Шүриў – намазды қаза етти.*

² *Аң аңлау үшін жерден қазылған ор.*

³ *Субхан – құдаға шүкірлік*

⁴ *Рузышәп – кеше-күндіз.*

⁵ *Тауазықы – ашыу қабилети.*

⁶ *Шара-шара – төртеу ара деген мәніде.*

⁷ *Гежи – ешки, жанлық деген мәніде.*

- Амангелди

Көрп тамаша қылыңыз,
Не әжайып палұан келди,
Келсе бабасын билгиңиз,
Журт ағасы Амангелди.

Амангелди журт ағасы,
Миянкөлдин тоқсабасы,
Мырза Полатдур бабасы,
Аты шыққан Амангелди,

Асан аталық болғанда,
Миянкөлди сорағанда,
Оны душпан өлтиргенде,
Қанын алған Амангелди.

Асан сонда Миянкөлде,
Неше душпан барды онда,
Көп қолдаулы Түркстанда,
Соған барды Амангелди.

Барып душпанды келтирди,

Геллесин кесип келтирди,
Мәртлигин журтқа билдирди,
Арыслан туўған Амангелди.

Амангелди Түркстанда,
Хәмир етсе бир заманда,
Ләшкер тартып атланғанда,
Бөлек-бөлек думан келди.

Ашамайлы хәм Сандаўлы,
Қостамғалы хәм Қолдаўлы,
Қолдаўлы төрт ата улы,
Жақсысыдур Амангелди.

Әмирдің аты Музаппар,
Хәм Тахирхан, Мийирхайдар,
Шамурат ўаллами Дәнияр,
Барып көрди Амангелди.

Қоқан ханы қылды зорлық,
Қыз соратып берди хорлық,
Асан көрсетти дуғымлық,
"Жылатпайман елди" – деди.

-Қарақалпақ бермес қызын,
Хәммеси де мениң қозым,
Тийдирмеспен тириде өзим, -
Деп Асан ер Қоқан келди.

Сөзинен қайтпады Асан,
-Қыз аларсаң өлсем қашан,
Ўатан болмас бизге Қоқан,
Сен шуўлаттың елди, - деди.

Хан Асанды көп урғызды,
Және орнынан турғызды,
-Бермейсең бе – деди – қызды?
Асан және сөзге келди.

Астырды дарға Асанды,
Ел деп Асан берди жанды,
Соны қуртқан залым ханды,
Гелле қылды Амангелди.

Амангелдидей болмаға,
Барып ханнан қан алмаға,
Геллеге кесип, жан алмаға,
Қай бириңнің шамаң келди.

Қайтпады бектен хәм ханнан,
Кешерлер шийрин жанынан,
Амангелдиниң қолынан
Қутылмағы гүман болды...

...Урысқанын көрсең аның,
Қатеси жоқ бул дәстанның,
Қарсы келген ол душпанның,
Жүрегінде әрман келди.

Патшалар турған тахтында,
Оның дәулетли бахтында,
Амангелдиниң ұақтында
Нешше ханнан инам келди.

Ол Бухары, Ғыждуұаннан,
Қашқары, Ташкент, Қоқаннан,
Әндижаны, Марғуланнан,
Тәрк болмайын даўам келди.

Амангелди дәулетінде,
Бәрекелла хызметине,
Хәр бир журттан хұрметине
Түрли-түрли инам келди.

Өзи озған ғардашынан,
Кетпес дәулеті басынан,
Ол Бухардың патшасынан,
Жарлық мөхри нышан келди.

Дөремес оныңдай адам,
Бул сөзди не билсин надан?
Олар хәм өтти дүньядан,
Нешше түрли заман келди.

Жетисти аллаға дады,
Қолдаўлыдур хаслы-зады,
Мырза Полаттың зүрьяды,
Арыслан еди Амангелди.

- Айдос баба

-Кел баба, шығыңыз төрге,
Ғақ яратқан нәзеркәрде,
Теңгени бөлдик төрт жерге,
Бирин алың, Айдос баба!

-Мәрт болған үәдеде турар,
Сөзин бузғанды ант урар,
Төрттиң бирине дийқан турар,

Тең бөл! – деди Айдос баба.

-Ханды уллы қылды құдай,
Дәскеси көп, хан еки пай,
Сизиң менен бизлер бир пай
Болдық енди, Айдос баба.

-Адам болсаң, абырай ізлең,
Отырар орныңды гөзлең,
Тиллеринди тартып сөзлең,
Алмам, - деди Айдос баба.

-Сондай болды истиң түри,
Айтса кетер кеуил кири,
Сизди қылдық төрттиң бири,
Алғыл енди, Айдос баба.

-Уллы болса ханның уллы,
Болажақсыз бәриң уллы,
Қайдан алыпсыз бул пулды?
Айтқыл – деди Айдос баба.

-Ханның қылған буйрығы шул,
Хан хәмирине мойынсынғыл,
Хәммеге бирдей салық пул,
Алың енди, Айдос баба.

-Хан отырар салқын жайда,
Тилла көшкили сарайда,
Мен болмасам ақша қайда?
Билиң – деди Айдос баба.

-Баба бунша қатты қашпа,
Сум нәпсиңнің аўзын ашпа,

Хызметкер көп сеннен басқа,
Қанаат қыл, Айдос баба.

-Мут пул керек сендей қулға,
Болажақсыз журтқа тулға,
Тең жарыман салық пулға,
Тең бөл – деди Айдос баба.

-Бабам, қылғыл енди сабыр,
Мәхремлерге қылма жәбир,
Төрт бөлмегим ханнан хәмир,
Алғыл енди, Айдос баба.

-Өлген адам қайтып келмес,
Батыр жигит қайғы жемес,
Ұәдесин бузған хан емес,
Бергил – деди Айдос баба....

-Әси боларсаң аллаға,
Теңгени жары алмаға,
Ханың менен тең болмаға,
Уяларсаң, Айдос баба.

-Сен билмейсең мениң жайым,
Оның менен тең қудайым,
Керек емес бос абайың,
Тек тур! – деди Айдос баба.

-Мәхремлер тилин алмасаң,
Хан хәмирине бойсынбасаң,
Төрттиң бирине турмасаң,
Өзиң билгил, Айдос баба...

-Қанаатсыз қатын иси,

Ханға қарсы қандай киси,
Метер¹ менен қусбегиси²
"Сен қой – деди – Айдос баба!"

Ашыұы келди, атланды,
Қус беги, метер тоқталды,
Қылышын алып оқталды,
Қахәрленди, Айдос баба.

Әўелинде тил алмады,
Сөзине қулақ салмады,
Метердің жаны қалмады,
Шабар болды Айдос баба.

-Саўаш қылып ис басласам,
Қан төгип кеўил хошласам,
Гелленди кесип тасласам,-
Деди сөгип Айдос баба.

-Ис жаманға енди кетер,
Бул киси айтқанын етер,
Тәўбе қылып қусбеги, метер,
"Қойдық", - деди, Айдос баба.

Шерик қылмай бир бендени,
Хийўада ханнан өзгени,
Қосып жиберди теңгени,
Тең айырды Айдос баба.

Душпаны көп, досы менен,
Найзасының ушы менен,
Билегиниң күши менен,
Ғақын алды Айдос баба.

Келгенде хан өрре турды,
Ханға қарсы жууап урды,
Бир неше жыл дәуран сүрди,
Бул хал менен Айдос баба.

Көпдур сөзимнің кемиси,
Дәрьяның урар дегиси,
Метер менен қусбегиси,
Жылауында Айдос баба.

Еки араға түсти гийне,
Ханның инамы бир ийне,
Айдос бийге қылып хийле,
Ғапыл болды Айдос баба.

Айдос деген уллы киси,
Ақыры кетти қолдан күши,
"Ханның иси – шайтан иси", -
Деген екен Айдос баба.

Ханға болмады пуқара,
Қарсы болды бара-бара,
Жоқдур өлимге хеш шара,
Шейит өлди Айдос баба.

Дүнья исинің жоқдур шеги,
Қолдаулыдур ата-теги,
Тууды Ерназар қусбеги,
Түн сағасы Айдос баба.

¹ Метер – хан сарайының хожсалық басқарыушысы хәмелдары.

² Қусбеги – хан сарайында аңшылықты басқарыушы.

- Ерناзар бий

Әуел Айдос баба өлип,
Орнын тутты Ерназар бий,
Қарақалпаққа аға болып,
Хүким етті Ерназар бий.

Қарақалпаққа аға болып,
Суңқар салып, бедеу минип,
Кеулине келгенин қылып,
Болып өтті Ерназар бий.

Қыпшақ ялғаннан дауа қылды,
Дөхметтен мойнына қун салды,
Бир қалмақ¹ жасауыл болды,
Пул бермеді Ерназар бий.

Жапты жалғаннан жаласын,
Билип ағзының аласы,
Қарлы² қалпақтың баласы,
Қылышлады Ерназар бий.

Хан гүнакар қылғаныңда,
Бийлигини алғаныңда,
Хәм ақ үйли болғаныңда,
Муңаймады Ерназар бий.

-Мени ҳешким тилемесин,
Жалынып сорап жүрмесин,
Мен өлгенде жыламасын-

Деди арыслан Ерназар бий.

Ұәйис байға зорлық қылды,
Қылышын алып оқталды,
Гүллан хийўалы тоқталды,
Қахәрин жайды Ерназар бий.

Саўаш күни ылғал таслап,
Сәрдар болып, жыйын баслап,
Жанғазы ханды қылышлап,
Сойқан салды Ерназар бий.

Бурынғы бийлик сүрисин,
Бурынғы жүрис-турысын,
Ханға сәлемге кирисин,
Кемитпеди Ерназар бий.

Бий басына бир қус салды,
Қуслап шықпаға дус барды,
Хожеке қуссыз бос қалды,
Қус бермеди Ерназар бий.

Хан хәзиретке сәлем қылды,
Хәр қайсысы сарпай алды,
Хожакең сарпайдан қалды,
Арыз еттирди Ерназар бий.

-Хожеке айтар арзым бар,
Нешше қус сизден қарзым бар,
Қалыс сарпай бериў дәркар, -
Деди арыслан Ерназар бий.

Хан хәзирети: "метер!" деди,
"Бежит орныңнан тур!" деди,

"Уғлана сарпай бер" деди,
Қуллық қылды Ерназар бий.

"Хош болғай" деп метер турды,
Ғазийнеге қадем урды,
Метер менен бирге жүрди,
Арыслан туўған Ерназар бий.

Метер барып есик ашты,
Хәр түрлі гәплерге қашты,
Бир шекпенге таласты,
Қол узатты Ерназар бий.

Метер турып сөз баслады,
Ләтте шапаннан услады,
Хәр түрлі сарпай таслады,
Жаратпады Ерназар бий.

Метер турып гүрриңлести,
Хәр түрлі гәптен сөйлести,
Бир шекпенге көзи түсти,
Қол узатты Ерназар бий.

Танып тур екен ҳасылды,
Метер шекпенге асылды,
Жыйылған сарпай шашылды,
Жибермеди Ерназар бий.

Шекпенге асылды метер,
Бий зор берди оннан бетер,
-Тарт қолыңды, геллең кетер!-
Деди арыслан Ерназар бий...

-Ханға мәлим шекпен, -деди,

Көп пул менен питкен, - деди,
Нағып инам еткен? – деди,
Еситпеди Ерназар бий,

-Хәзирети Палұандур пири,
Яд етерлер өли-тири,
Биз хәм ханның бир үэзийри,
Бериң! – деди Ерназар бий.

-Сөзим ҳадалдур, ҳарам жоқ,
Ханның өзине шарам жоқ,
Ал саған берер парам жоқ,
Кимсең? – деди Ерназар бий.

Бийлик сүрди жети пушты,
Ким қылыпдур мундай исти?
Метердиң зәрреси ушты,
Айбат етти Ерназар бий.

Жаратқан күн билән айды,
Яд етиңиз бир қудайды,
Алып шықты Ерназар бий.

Муннан соң Хожели келди,
Көп кемеде кеңес қылды,
Қарақалпақты жыйнап алды,
Арыслан туўған Ерназар бий.

Бәрше жәм болып отырды,
Ғазийнеге зер толтырды,
Зарлық төрени келтирди,
Хан көтерди Ерназар бий.

Бәрше хызметке шақ болды,

Белинде ақ пышақ болды,
Беглер беги инам болды,
Бәрін жыйды Ерназар бий.

Қазы-кәлан, шайқул-ислам,
Хәм нәхип иззети икрам,
Бәрше тұрып қылды сәлам,
Хүким етті Ерназар бий...

...Кемеден алды иреңди,
Хан етті Зарлық төреңди,
Асып Қутлымурат гереңди,
Зорлық етті Ерназар бий.

Душманына сауда салды,
Тоғыз ушан ғазийне алды,
Киси асып, қусбеги болды,
Арыслан туған Ерназар бий.

Яўмыт шақырды келсин деп,
Келип Гөнени алсын деп,
Мәслахат бунда болсын деп,
-Бармаң, -деди Ерназар бий.

Айтса қаралпақ қылмады,
"Бармаң" десе тил алмады,
Көпшиликтен бул қалмады,
Бирге барды Ерназар бий.

Яўмыттан ылғал келтирди,
Жақпағанларын өлтирди,
Ерлигин журтқа билдирди,
Жалғыз өзи Ерназар бий.

Бийлери мәсләхәт етти,
Зарлық ханды алып кетти,
Хийўа ханын хошўақ етти,
Хансыз қалды Ерназар бий.

Хийўалы төкти қызылды,
Бул сөздің изи үзилди,
Бийлер баслап журт бузылды,
Ғапыл қалды Ерназар бий.

Араллы, қалпақ қырк мың үйли,
Гәҳи жылап, гәҳи күйди,
"Алма жеген алпыс бийди,
Көрей", - деди Ерназар бий.

Бийлер қашты басын бағып,
Шийрин жанын отқа жағып,
Қаланың үстине шығып,
Күтип турды Ерназар бий.

Бийлер анда келе алмады,
Өлей десе өле алмады,
Бар десе ҳешким тил алмады,
Ғазеп етти Ерназар бий.

Қарақалпақ айтқан сөзи,
Ғасла келиспеди изи,
Хорезмде жалғыз өзи,
Ерлик қылды Ерназар бий.

Қалғанларды жыйнап алды,
Излим жолға қала салды,
Қудаға тәўекел қылды,
Мәртлик пенен Ерназар бий.

Жасауыл басы хәм келди,
Араллы, қалпақ жәм болды,
Арбалы көши қамалды,
Жекке қалды Ерназар бий.

Ийшан келди ел қылмаға,
Арада елши болмаға,
Журттың сауабын алмаға,
Хайран болды Ерназар бий.

"Сиз өлсеңиз шейит", -деди,
"Өкпе-гийнеңди айт", -деди,
"Енди ырайдан қайт", -деди,
-Қайтпаң, -деди Ерназар бий.

-Қутлымурат, Қабыл екеуи,
Жүсипбай менен үшеуи,
Әмет, Палұан хәм бесеуи,
Шықсын! –деди Ерназар бий.

Алды-артына қарамады,
Хал-ауҳалын сорамады,
Бийлер ана жарамады,
Қайтып кетти Ерназар бий.

Батырлықта тақлығынан,
Ауыз бирлик жоқлығынан,
Бийлердің қорқақлығынан,
Ғапыл болды Ерназар бий.

Гөрүғлы бектей ер еди,
Қатарда қоса нар еди,
Толы журтка дәркар еди,

Шейит өлди Ерназар бий.

¹ Қалмақ – қолдаулы урыуының бір тийреси.

² Қарлы – сол тийреден шыққан бір бийдің аты.

³ Қылышбай – Манғыт жанындағы қорған аты. Ол жерде Хийұа ханы араллы өзбек хәм қарақалпақ бийлерин өзине қаратыў бойынша бир қанша мәккарлық планларын иске асырған.

- Рәўшан

-Намаз, руўза қарызым бар,
Бир алладан, мениң қызым.
Атаңның айтар арзы бар,
Қулағын сал, жаным қызым.

-Намаз, руўза қарыздар
Болсаң бир алладан, атам,
Қалайша болдың арыздар,
Себеп недур, маған, атам?

-Хан айтса хызметкер тайын,
Айтайын арзымның жайын,
Жумсады бизди хожайын,
Есигиңе келдим, қызым.

Хожайыннан бир жұмыс бар,
Айтса бизге не турыс бар,
Байда алтын хәм гүмис бар,
Дүнья десең бийпул, қызым.

-Баярың буйырса жұмыс,
Сен сорлыға бар ма тұрыс,
Бийпул дүнья, тегин гүмис,
Бизге қалай рәуа атам?

-Бай жұмсады, қызым, мени,
Байға айттырып келдим сени,
Әкең қалесе де нени,
Байда бисяр бәри, қызым.

-Дүнья, ғазийне байда бар,
Оннан бизге не пайда бар?
Саянды меннен аўлақ сал,
Бети қара болған атам.

-Қызым булайша гәплеме,
Кесип айт, сөзди еплеме,
Атаңның сөзин кеклеме,
Кәтқуда боп келдим, қызым.

-Сөзди кесип айтсам сизге,
Жақынлапты жасың жүзге,
Мениң кеўлим байдан өзге,
Кәмбағалдан сәуер, атам.

-Қызым сениң ақылың жоқ,
Не ушын болсын қарның тоқ,
Байда дүнья, ғазийне көп,
Әкең алып бергил, қызым.

-Керек емес байдың малы,
Хәр кимнің ашылғай ығбалы,
Болса да әкем малдан жарлы,

Күним сеннес жақсы, атам.

-Ийгиликли исте болмас еп,
Жақсы адамда сақланбаса кек,
Дүнья деген байда лек-лек,
Не керегиң таяр қызым.

-Ата, сениң уят буның,
Мениң де бар аға, иним,
Өзиме болар өз күним,
Ғарезим жоқ байдан, атам.

-Қызым көп көрме күніңди,
Қайырып бүклермен белиңди,
Кесермен қызыл тилиңди,
Өз халыңды билгил, қызым.

-Бай не қылсын жарлыларды,
Биздей малсыз сорлыларды,
Жақын етип не қылады,
Бай өз теңин тапсын, атам.

-Қуда қосса дийдар несип,
Бай сени көрди минәсип,
Байға көп қызлар таласып,
Тийемиз деп жүр ғой, қызым.

-Тийгенлер тийсин, тиймеймен,
Әсте ғана кете бер сен,
Қыз болыўдан бес жылым кем,
Дәл онбесте жасым, атам.

-Он төртте отаў ийеси,
Байға болсаңыз тийеси,

Сүйгилик ярға бәршеси,
Хызмет етип турар, қызым.

-Қатынға қандай хызметкер?
Хәр кимге алла мәдеткер,
Кәткуда, дурыс жууап бер,
Хызметкерің кимдур, атам?

-Алға басқан нийетің бар,
Зилийхадай келбетің бар,
Бай ағанда үш қатын бар,
Хызметкерің солдур, қызым.

-Кәткуда боламан дедиң бе?
Байдан көп пара жедиң бе?
Сен мени ылайық көрдіңбе
Үш қатын үстине, атам?

-Қатынлар жатыр жолыңда,
Мақсетің питер ойыңда,
Тетиги байдың қолында,
Жыңқ ете алмас саған, қызым.

-Ол үш қатын байда болса,
Кең сарайлы жайда болса,
Қызыңды бер, пайда болса,
Басқа сөзди қойғыл, атам.

-Қырқылсын бул қызыл тилиң,
Тезирек қарап болсын күнің,
Ашылғанда солсын гүлиң,
Мени хайран еттиң, қызым.

-Емесе сеники жөнбе?

Ол үш қатын меннен кем бе?
Алтын менен гүмис тең бе?
Хеш билмеген парқын, атам.

* * *

-Қызым өлгенше тек жүрме,
Теңің менен дәўран сүрме,
Қорлық көрсең меннен көрме,
Деп кәтқуда тилин тартты.

Ғарры сөзден қалды тоқтап,
Барлық күшин белге топлап,
Жипе-жиксиз қызды боқлап,
Ашыў менен минди атты.

Күни менен отсыз тұрған,
Аш болып динқеси қурыған,
Ат аяғын басты зордан,
Хә дегенде жүрмей қатты.

Мениң жайымды билмейсең деп,
Аштан сирә өлмейсең деп,
Неге шаўып жүрмейсең деп,
Атқа керилип қамшы тартты.

Қамшы тийген соң санына,
Ушы оралды шамына,
Қатты батқан соң жанына,
Ат ғаррыны алып қашты.

От салмай бұрын минбеген,
Тұлпардай қамшы сүймеген,
Шамына шыбық тиймеген,

Ат аўзынан көбик шашты.

Маңлайын қуртты ғаррының,
Кәткуда болған сорлының,
Аш ябы ислеп зорлығын,
Хә дегенде араны ашты.

Хаслы хайўан әсте кетпей,
Ғаррының айтқанын етпей,
Атты иркийге күши жетпей,
Албырақлап жаман састы.

Ала қуйын жөнсиз шаўып,
Кәткудаға туўды қаўип,
Гә дузелип, гәхи аўып,
Көп аўылға араласты.

Ат киятыр қыялланып,
Ийтлер шықты шабалланып,
Майда баллар қыйқыў салып,
Атқа қарап топырақ шашты.

* * *

Еситсеңиз сөзди аттан,
Бий ықтыяр елге шапқан,
Балалар шашқан топырақтан,
Ат қаймығып кеткен екен.

Көтерилип ғаррының бөксеси,
Зәнгиден тайып өкшеси,
Жерге дуўрыланып еңсеси,
Аттан аўып түскен екен.

Ғарры қалды аттан қулап,
Қуу ағаштай жерге сулап,
Жан түршигип, ети жуулап,
Жан алқымға келген екен.

Бәденинен диңке кетип,
Ғазары мийине өтип,
Кәткуда шал қыймыл етип,
Омырауын көтерген екен.

Алалмады өзін бийлеп,
Демиш зорға алды сийрек,
Көрейин деп азырақ сөйлеп,
Аузын қыбырлатқан екен.

Жаны келип тур ийеклеп,
Сөз сөйледі зордан еплеп,
Тура алмай жатып гәплеп,
Кеулиндегинин айтқан екен:

-Әсилик етип қудайға,
Ғарры ат жарысып тайға,
Саушы боламан деп байға,
Саудаларға түскен басым.

Жаным сауда жетпей елге,
Тирилей аяғым гөрде,
Қаларман ба усы жерде,
Елге күлки болған басым.

Әсби жәллап тилин алып,
Алдау сөзге кулақ салып,
Ел-журтқа рәсуа болып,
Жаман атқа қалған басым.

Бінжылтпайман деп досымды,
Көзимнен төктим жасымды,
Жас етип ғарры басымды,
Қызға жаўшы болған басым.

Барған менен сапар оңбай,
Кеўилде дегеним болмай,
Ашылмаған мына маңлай,
Қула дүзде қалған басым.

Қайтейин буздым сәнимди,
Ийт, қус жер болды тәнимди,
Тәндеги шийрин жанымды,
Жанған отқа салған басым.

Айтып бола алмай ақ сөзин,
Өлим топырақ басты жүзин,
"Ғеш тоймаған еки көзим,
Бир қысым шаңға толған басым"

* * *

Бул сөзимде ғалет жоқдур,
Залымлардың кеўли тоқдур,
Заман солай бузылып тур,
Көз жасты ким көрер екен?

Бәйит хатқа сызылып тур,
Жарлы-гедей езилип тур,
Заман белли бузылып тур,
Әдил заман келер ме екен?

Шадланысып тойлар тойлап,

Еркимизге күлип-ойнап,
Хаялыў-қыз күндей жайнап,
Жүрер күнлер болар ма екен?

Бердимурат, халыңды бил,
Пайда жоқ болсаң да бүлбил,
Сендағы кетерсең бир күн,
Сөзим тамам болған екен.